

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

magazine Faro

Van verdrag naar praktijk

Nederland is op weg naar ondertekening van het Verdrag van Faro. Dit Europese verdrag plaatst cultureel erfgoed midden in de maatschappij en stelt de mens centraal. In dit magazine vindt u een verkenning van de praktijk in wording, met verhalen en inspirerende voorbeelden.

.....
Nederland
verkent Faro

.....
Is erfgoed
wel van iedereen?

.....
Burgers weten
het (soms) beter

.....

Nieuwe blik, nieuw evenwicht

Hoe we als samenleving naar erfgoed kijken, is voortdurend aan verandering onderhevig. Wat we eerst onbelangrijk erfgoed vonden, wordt soms na een halve eeuw opnieuw op waarde geschat. De dynamiek en de tendensen in de maatschappij weerklinken in ons werkveld. Mensen willen deel uitmaken van het erfgoed. Ze zetten zich in voor behoud, voor een plek in de collectieve geschiedenis en in de collecties van onze musea. De emancipatie van onderbelichte groepen laat ons met nieuwe ogen kijken naar oude opvattingen en tradities. In een levende democratie wordt de gevestigde orde uitgedaagd. Dat biedt kansen voor verbinding; erfgoed is van en voor iedereen.

Vrijwilligers en gebruikers spelen hierbij een cruciale rol. Zonder burgerinitiatief zou Nederland niet zó rijk aan erfgoed zijn. Tal van musea begonnen in de 18de eeuw als private collectie. De Vereniging Natuurmonumenten ontstond toen begin vorige eeuw een groep particulieren het Naardermeer kocht en voorkwam dat het een vuilstort werd. En in de jaren zestig maakten bewoners zich sterk voor behoud van de historische binnensteden. De erfgoedzorg professionaliseerde; er kwamen wetten, regels en procedures. Overheden, erfgoedinstellingen en experts hadden daardoor de doorslaggevende stem.

De laatste jaren wordt naar een nieuw evenwicht gezocht en zetten veel overheden en instellingen juist in op maatschappelijke betrokkenheid en participatie, omdat die onmisbaar zijn voor een goede erfgoedzorg. Elk perspectief is daarbij van waarde. We willen zo veel mogelijk mensen uitnodigen om deel te nemen; erfgoed maak je samen.

Het Verdrag van Faro nodigt uit tot participatie, meerstemmigheid, samenwerking en meer. In aanloop naar de ondertekening van het verdrag belichten we in dit magazine de belangrijkste pijlers ervan. Met speciale aandacht voor betrokken burgerexperts; we noemen ze *Schatbewaarders*. Deze vrijwilligers laten zien wat de waarde van persoonlijke inzet is. Niet alleen voor de erfgoedzorg, maar voor het welzijn van de samenleving als geheel.

Ik wens u veel leesplezier en inspiratie.

Susan Lammers
Algemeen directeur Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Susan Lammers is algemeen directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

In dit magazine

- 03 Voorwoord
- 04 Vitale beweging vanuit de maatschappij
- 08 We zien Faro overal
- 10 Schatbewaarder Jacques Duivenvoorden
Kracht van lokale kennis
- 12 Midden in de samenleving
- 14 Grotere plek in belevingswereld burger
- 17 Column Riemer Knoop
- 18 De kloof overbruggen
- 20 Wie bepaalt wat erfgoed is?
- 23 Nieuwe stemmen verrijken erfgoed
- 26 Meer aandacht voor mensen
- 28 Schatbewaarder Lenneke Büller
Bewustwording door samenwerking
- 30 Faro in Europa
- 32 De frisse aanpak van GRUTS
- 34 Uitgedaagd
- 36 Immaterieel erfgoed als eyeopener
- 38 Schatbewaarder Paul de Keijzer
Duik in maritieme historie
- 40 Goed idee verdient financiering
- 42 Win-win digitaal erfgoed en participatie
- 44 Schatbewaarder Bianca Maasdamme
Dit verhaal is van ons allemaal
- 46 Verleden krijgt menselijk gezicht
- 49 Column Alma Hoekstra
- 50 Hoe het onmogelijke mogelijk werd
- 52 Alle stemmen tellen
- 54 Loper gaat uit voor participatie
- 56 Schatbewaarder Ben Verheij
Geschiedenis voor iedereen inzichtelijk
- 58 Westerveld stelt eigen leerstoel in

Tekst: Michaela Hanssen

Fotografie: Paul Tolenaar (portret), Aad Hogendoorn (Stedelijk Museum Schiedam), ArcheoHotspots, Carlijn Jabobs (Rederij Lampedusa)

In het Verdrag van Faro staat de rol van cultureel erfgoed voor de samenleving centraal. Meer dan nu kan erfgoed mensen verbinden met een plek en hun een gevoel van thuis geven. Deze benadering vraagt om tijd, integraal denken en ruimte voor alle stemmen en emoties.

Het is al veel langer aan de gang, maar de geest is definitief uit de fles. Overal in de samenleving klinkt de roep van burgers. Overheid, luister naar ons! We hebben plannen, we hebben ideeën, we hebben problemen, we willen meedenken, meehelpen aan oplossingen, meedoen en meebeslissen. Burgers zijn actiever en mondiger dan ooit. En toch zijn er nog steeds mensen die niet meedoen of alleen met veel moeite aan het woord komen. Is de manier waarop we als overheid en erfgoedinstellingen omgaan met onze burgers nog wel passend?

Waarde cultureel erfgoed

Erfgoed kan een belangrijke rol spelen in een nieuwe relatie tussen burger en overheid of instellingen. Juist erfgoed, omdat het ons laat nadenken over wie we zijn als samenleving, over wat ons bindt aan elkaar en aan de plek waar we leven. Over hoe we daar gezamenlijk vorm aan kunnen geven: overheid, burgers en alles wat daartussen zit. Precies die rol komt aan de orde in het Verdrag van Faro: de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving. Nederland onderzoekt nu of het zinvol is om het verdrag te ratificeren. Anders gezegd: kunnen we als land voldoen aan de uitgangspunten van het verdrag? Als we om ons heen kijken, zien we dat Nederland al een stevige praktijk heeft voor het herbestemmen van erfgoed zoals kerken, stadhuizen, bedrijven

Gamechanger: van 'Burger doe je mee?' naar 'Overheid doe je mee?'

en industrieterreinen. Daarbij wordt niet alleen het erfgoed zelf, maar ook de betekenis die het heeft voor de mensen daaromheen ingezet voor de ontwikkeling van een plek of een buurt. Kennis en lokale verhalen van bewoners vormen met heemkundekringen een integraal onderdeel van landschapsbiografieën.

Michaela Hanssen is programma-manager Faro bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Deze beschrijvingen laten zien hoe een gebied zich door de wisselwerking van mens en natuur heeft ontwikkeld. Ze leveren een waardevolle bijdrage aan (gemeentelijke) omgevingsvisies. Opvallend is hoeveel vrijwilligers actief zijn op het gebied van erfgoed en hoe via digitalisering van archieven en collecties belangrijke stappen worden gezet naar een grotere toegankelijkheid van erfgoed.

Kracht van lokaal

Er zijn pogingen om traditionele grenzen te doorbreken. Musea programmeren samen met bewoners tentoonstellingen en archeologen determineren met belangstellenden bodemvondsten. Het uitdaagrecht maakt het mogelijk voor bewoners om beter dan de gemeente zorg te dragen voor erfgoed. Daarnaast vragen gemeenten aan burgers welke gebouwen op de monumentenlijst moeten komen. Future Heritage Labs en Fab City Hubs koppelen erfgoed actief aan hedendaagse discussies rond identiteit, sociale cohesie, ecologie en duurzaamheid.

Maar het meest tastbaar wordt de sociale meerwaarde van erfgoed in lokale initiatieven. Daar ontdekken en omarmen gemeenschappen hun eigen specifieke erfgoed of wordt dat als vanzelfsprekend gekoppeld aan vraagstukken als eenzaamheid, verloedering of ontheemding. De expertise van de betrokkenen is gelijkwaardig

Vitale beweging vanuit de maatschappij

Stedelijk Museum Schiedam is een museum van,
door en voor Schiedammers.

Bij de ArcheoHotspots komen bezoekers op een laagdrempelige manier in contact met het verleden. Ze kunnen meehelpen met archeologisch onderzoek en puzzelen met vondsten van opgravingen, zoals hier in Nijmegen.

aan die van beroepskrachten. Deze vitale beweging, waarvan de kracht juist in het lokale schuilt, sluit nauw aan bij de kernwaarden uit het verdrag (zie kader), maar de potentie ervan wordt nog lang niet altijd onderkend en ondersteund.

Menselijke maat

Aansluiten bij deze initiatieven betekent voor overheden en erfgoedinstellingen vaak een andere rol, een andere taakinvulling en soms zelfs een andere visie. Want de 'menselijke maat' vergt een organisatiecultuur en een houding die er nog niet altijd zijn. Als je mensen in de praktijk bevraagt, komen een paar begrippen steeds terug.

1. Tijd voor dialoog en duurzame relaties

De samenleving heeft er recht op dat iedereen betrokken kan zijn bij cultureel erfgoed. Het hele verdrag zou je kunnen zien als een uitnodiging tot meer interactie en dialoog. Met als kanttekening een kritische blik op bestaande systemen en wat daarin anders kan, zodat er tijd vrijkomt voor meer samenspraak en uitwisseling met de burger. Dus ga het publieke debat aan, reflecteer samen met burgers en andere partijen over de mogelijkheden en uitdagingen die verbonden zijn aan het cultureel erfgoed. Het gaat er niet alleen om dat burgers participeren, durf het om te draaien en richt je organisatie zo in dat je mee kunt doen met burgerinitiatieven. Dit is een gamechanger: van 'Burger, doe je mee?' naar 'Overheid, doe je mee?' Als het doel

van participatie is het bouwen aan een duurzame relatie tussen overheid of instelling en burger, dan is de tijd die dat kost een investering in het creëren van sociale meerwaarde. En dat loont.

Begrijp dat er altijd waarde is, maar niet altijd de waarde die je verwacht

2. Integraal denken en samenwerken

Burgers hebben ervaringskennis, historische kennis over een plek die hun aan het hart gaat en soms zijn ze zélf deel van het erfgoed door het ambacht dat ze beheersen. Dat maakt ze tot waardevolle en kritische meedenkers en makers, partners dus, met specifieke aanvullende expertise. Ze bewegen in een wereld waarin alles samenhangt, los van strakke grenzen tussen beleidsterreinen. Integraal denken en werken om beter aan te sluiten bij de burger betekent allereerst het verbinden van cultureel

erfgoed met andere beleidsterreinen zoals onderwijs, economie, welzijn en ruimtelijke ontwikkeling. Energie uit de samenleving bundelen, daar gaat het om. En het betekent ook nadenken over innovatieve manieren om samen te werken, inzet om over grenzen heen te gaan en andere combinaties te maken.

3. Ruimte voor meer stemmen en emotie

Burgers eigenaarschap geven over hun erfgoed vraagt om ruimte geven. Ruimte voor het oordeel van de burger naast dat van de expert, ruimte voor de waarde die elke erfgoedgemeenschap hecht aan het cultureel erfgoed waarmee zij zich identificeert. Maar ook aandacht voor andere perspectieven op hetzelfde object of

Tijdens rondvaarten van Rederij Lampedusa vertellen gidsen uit onder andere Eritrea en Syrië over de migratiegeschiedenis van Amsterdam en hun eigen vluchtverhaal.

onderwerp en niet in de laatste plaats ruimte voor de emotie die daarmee gepaard gaat. Begrijp dat er altijd waarde is, maar wellicht niet de waarde die je verwacht. In de diverse samenleving die we zijn, is het aan de orde van de dag: wie heeft welk recht op welk erfgoed? Dat maakt erfgoed op een nieuwe manier relevant. Als personen en culturen in dialoog komen over hun erfgoed en de waarden die ze daaraan verbinden, kan wederzijds begrip ontstaan en kunnen conflicten worden voorkomen of beter gehanteerd. Dan wordt erfgoed een domein waarin we democratisch burgerschap kunnen (uit)oefenen door een voortdurende interculturele dialoog. Door steeds door een andere bril te kijken, wordt het beeld rijker, socialer en relevanter.

Op welke manier we ook invulling geven aan de uitgangspunten uit het Verdrag van Faro, het begint bij inzicht in de eigen drijfveren en motieven om met erfgoed en participatie bezig te zijn. Dat geeft de duidelijkheid die nodig is om samen te werken en de energie die onontbeerlijk is om door te zetten. Of je nu bestuurder bent, ambtenaar, vrijwilliger of beroepskracht. Erfgoed maak je samen.

Verdrag van Faro in het kort

In 2005 publiceert de Raad van Europa het verdrag 'De waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving', kortweg het Verdrag van Faro. Genoemd naar de plaats in Portugal waar het tot stand kwam. De centrale vraag in het verdrag luidt: voor wie en waarom hebben we erfgoed? Hoe kunnen we erfgoed als bron, als cultureel kapitaal gebruiken voor verbetering van de kwaliteit van leven voor iedereen? De mens staat in het verdrag centraal en de benadering is niet louter expertgedreven. Het is immers de mens die betekenis aan het erfgoed geeft. Iedereen heeft daar recht op en dus is het belangrijk dat iedereen die dat wil, niet alleen toegang heeft, maar ook kan meedoen en meebepalen. Juist cultureel erfgoed rechtvaardigt de grootst mogelijke democratische participatie, stelt het verdrag. In die lijn van denken past de brede opvatting die het verdrag kenmerkt: erfgoed is alles wat mensen willen doorgeven aan een volgende generatie. Het verdrag introduceert daarbij het begrip *erfgoedgemeenschap*. Dat is een groep mensen die zo veel belang hechten aan bepaald erfgoed, dat ze dat willen behouden en overdragen. Meedoen aan cultureel erfgoed betekent dat je vorm geeft aan cultureel burgerschap. De overheid heeft daarbij een belangrijke rol in het creëren van omstandigheden die dat mogelijk maken.

We zien Faro overal

De Faro-principes zijn al zichtbaar in Nederland. Het is een innovatieve praktijk in wording, opgezet door burgers, groepen vrijwilligers, gemeenten en erfgoedinstellingen. In het hele land worden initiatieven ontplooid waarbij mensen erfgoed adopteren, samen bepalen wat van waarde is of erfgoed inzetten voor acceptatie, erkenning en dialoog.

Fort WKU

Je kunt er kamperen, vergaderen, een kano huren en een broodje eten. Het fort wordt met succes geëxploiteerd door een zorginstelling. Door dagbesteding en werkervaringsplekken komen cliënten op hun fort tot hun recht, en – niet onbelangrijk – ook het erfgoed vaart er wel bij.

Verloren Banden

Stichting Verloren Banden digitaliseert en publiceert 300 verloren gewaande videobanden van het leven in de Molukse gemeenschap in Vaassen. De beelden tonen een onderbelicht hoofdstuk in de Nederlandse geschiedenis en zijn dus belangrijk erfgoed.

Stedelijk Museum Schiedam

Naar de kapper in het museum, of er samenwerken aan een nieuwe bevrijdingsstok. Een beetje vreemd? Niet voor Stedelijk Museum Schiedam. Onder de noemer *Mijn Schiedam* bepalen inwoners van de stad mee wat er in het museum te zien en te doen is. Ze kunnen hun plannen indienen en meedenken over de uitwerking daarvan.

Helmond in 100 stukskes

Een oude vuilnisbelt in Helmond bleek een heuse schatkamer. De stadsarcheoloog en vrijwilligers vonden er onder meer luizenkammen, fietsbelastingplaatjes, emailen pollepels, maar ook botten van kippen en konijnen. Voor het project 'Helmond in 100 stukskes' delen ouderen hun verhalen achter deze objecten.

Cultuurhistorische optocht Saasveld

De inwoners van dit Twentse dorp organiseren sinds 1926 ongeveer om de tien jaar de Cultuurhistorische optocht Saasveld. De organisatie lijkt elke keer als vanzelf op gang te komen, zo verweven is de optocht met het dorp en zijn inwoners. Ook jongere generaties helpen mee de dorpsgeschiedenis tot leven te brengen.

Beeldbrekers

De Beeldbrekers zijn jongeren met een biculturele achtergrond die het Van Gogh Museum helpen met de opgave om zijn collectie met alle inwoners van Amsterdam te delen. Zo wordt ingegaan op het persoonlijke levensverhaal van Van Gogh en hoe deze overeenkomsten heeft met de belevingswereld van jongeren.

Maasheggenvlechten

Elke tweede zondag in maart organiseert Marius Grutters met de Stichting Landschapsbeheer Boxmeer het Nederlands Kampioenschap Maasheggenvlechten, een evenement waar duizenden mensen uit de regio op afkomen. Zo zorgt hij er samen met andere vrijwilligers voor dat kennis over het heggenvlechten bewaard blijft.

Stichting Adoptiegraven Margraten

Tussen Amerikaanse en Nederlandse families bestaan al generaties lang banden door de Amerikaanse militaire begraafplaats Margraten in Zuid-Limburg. Elk graf op deze begraafplaats uit de Tweede Wereldoorlog is geadopteerd door Nederlanders.

Dutch Graffiti Library

Het project 'Nederlandse graffiticultuur. Erfgoed van de jaren '70 tot nu' is een initiatief van Stichting Dutch Graffiti Library. Die heeft zich tot doel gesteld de graffiti-cultuur te borgen, onder meer in een collectie. Naast documentatie in de vorm van foto's, boeken en efmiera (zines, magazines, posters, flyers, knipsels en catalogi) zijn de originele schetsen, schilderijen, zeefdrukken en postgraffiti-uitingen een belangrijk onderdeel van de collectie.

Meer praktijkvoorbeelden via cultureelerfgoed.nl/faro.

Kracht van lokale kennis

Burgerinitiatieven voor het behoud van cultureel erfgoed zijn van onschatbare waarde. Zonder de inmenging van deze experts gaat er veel moois verloren.

Jacques Duivenvoorden zette met de Stichting De IJssellinie de geschiedenis van de uiterst geheime waterlinie uit de Koude Oorlog op de kaart. “Dit moet in het nationaal geheugen blijven.”

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Paul Tolenaar.

Waarom moet dit spannende verhaal verteld blijven worden?

“Begin jaren 50 is in het diepste geheim door de NAVO een plan uitgedacht om een middenzee te creëren in Nederland. Die moest ons land beschermen tegen een mogelijke Russische invasie. Hierdoor hadden 400.000 mensen onvoorbereid moeten evacueren en dat had waarschijnlijk duizenden levens gekost. En dan te weten dat dit plan decennialang top secret is geweest. Zelfs het parlement was niet ingelicht. Wel de burgemeesters en hoge ambtenaren van de gemeenten langs de IJssel. Hoe is dat mogelijk, kun je je nu afvragen. Als stichting hebben we deze geschiedenis grootschalig naar buiten gebracht. Het verhaal moet verteld worden en verteld blijven worden voor de jeugd. Er zijn nog steeds lessen te trekken uit de Koude Oorlog. Dat dit plan nog relatief recent ontwikkeld is, moet in het nationaal geheugen blijven.”

Wat kregen jullie met lokale kennis voor elkaar?

“Mede door de aanpak van de stichting staat het verhaal van de IJssellinie op de kaart. Toen de geheimhouding in 1990 – na de val van de muur – verviel, werd het landschap teruggegeven aan de

vroegere eigenaren. De kracht van de stichting ligt in de lokale kennis. De bunkers waren bedolven onder zand, uiterwaarden zijn afgebroken. Je kunt je voorstellen dat 30 jaar later weinig mensen meer wisten waar alles precies was. Dankzij de overlevering konden wij de bunkers en

“Dat de provincie gebruikmaakt van onze expertise vinden we niet erg”

gevechtsoptellingen terugvinden onder dikke bulten gras. We hadden als stichting niet de financiën of de middelen om ze uit te graven. Met behulp van de brandweer en het hoogheemraadschap is dat toch gelukt. Er zijn zeven bunkers of kazematten die het verhaal vertellen. De hospitaalbunker richtten we in met spullen uit die tijd. Een luchtafweerbunker is dankzij subsidie van de provincie volledig gerestaureerd met technieken van vroeger. En er is een docusoap gemaakt om de jeugd erbij te betrekken.”

Hoe werken jullie nog meer samen met de provincie?

“In opdracht van de provincie Gelderland hebben we alle elementen van de IJssellinie geïnventariseerd: bunkers, gevechtsoptellingen, uitkijktorens, sluisjes, noem maar op. Die hebben we hierdoor in kaart kunnen brengen voor een volledig overzicht van het gebied. De specialisten van de provincie Gelderland hebben handig gebruikgemaakt van onze expertise en dat vinden we helemaal niet erg. We hebben als stichting heel veel kennis: niet alleen uit boeken en archieven, ook vanuit oral history die door ons gedocumenteerd is. Subsidie stelde ons in staat om de luchtafweer te restaureren; uitwisseling met het Ministerie van Defensie en kazernes gaf ons de mogelijkheid om de bunkers in te richten met materialen van toen.”

Wat doen de vrijwilligers nog meer?

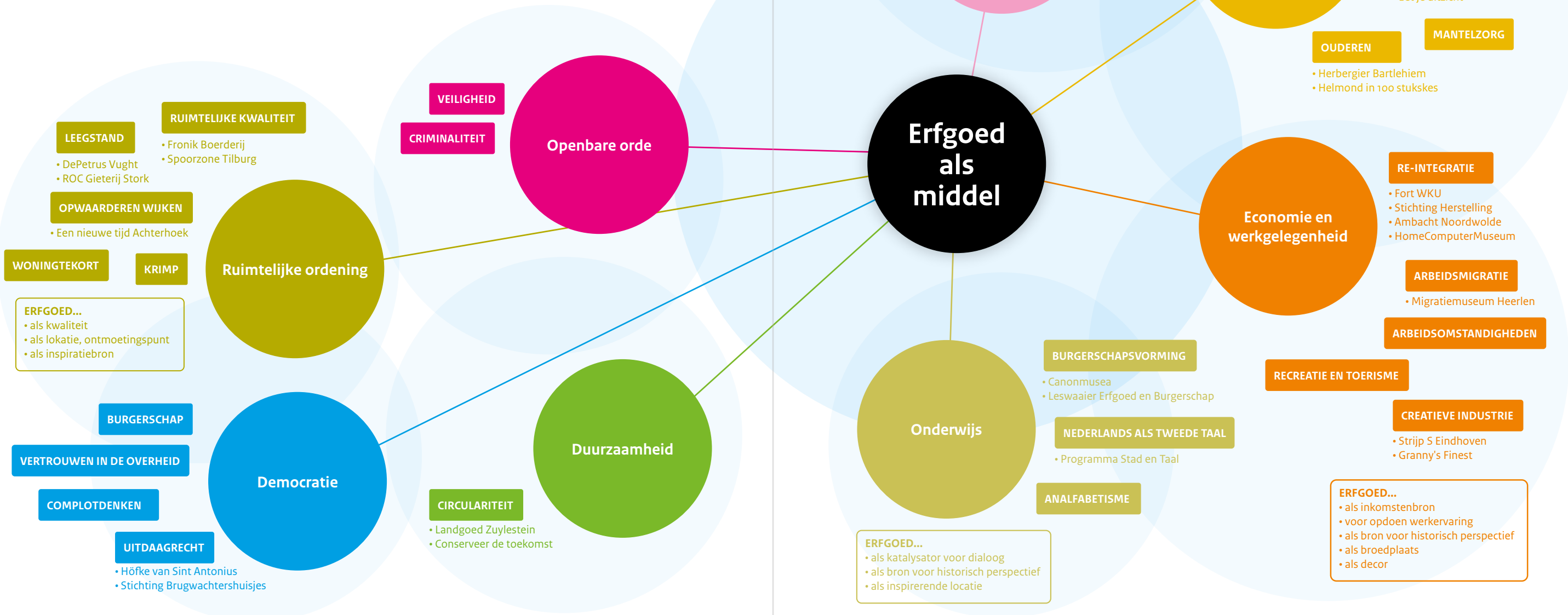
“We restaureren de bunkers en onderhouden ze. Er worden rondleidingen gegeven en lezingen en lessen op basisscholen en in het middelbaar onderwijs. We hoeven geen ambtelijke molen in om specialisten te raadplegen; in onze vrijwilligersgroep zitten namelijk heel veel experts.”

Midden in de samenleving

Tekst: Machteld Linssen

Erfgoed staat midden in de samenleving en heeft daarin een rol te vervullen. Het is een bron voor een vreedzame en democratische samenleving, voor ruimtelijke kwaliteit en economische ontwikkeling. De Raad van Europa vraagt de erfgoedsector voorbij het doel 'instandhouding' te kijken en erfgoed als middel in te zetten. Uiteraard zonder de erfenis te verkanselen. Het Verdrag van Faro staat daarmee naast andere verdragen die zich richten op behoud van erfgoed. Het is zoeken naar een balans. Dat kennen we al in de verbinding tussen erfgoed en

ruimtelijke ontwikkeling. Kan erfgoed ook als middel worden ingezet in andere domeinen? Wat zijn de argumenten? Zijn er praktijkvoorbeelden en wat werkt en wat niet? De vragen zijn nog legio. De zoektocht begint met nieuwsgierigheid, met het vrijuit denken en uitwaaiers langs gedachtesporen, maar ook bij het kritisch blijven reflecteren op de vraag waarom we dit doen. Als eerste aanzet voor deze zoektocht en ter inspiratie voor de lezer, een visualisatie van gedachtesporen en een interview met Frans Soeterbroek die op zoek ging naar antwoorden.

Grotere plek in belevingswereld burger

Tekst: Theo Toebosch. Fotografie: Guido Pijper (De Hofbogen).

Frans Soeterbroek verkent in zijn essay 'Erfgoed als middel' de maatschappelijke rol van erfgoed. Om beter aansluiting te vinden bij het grote publiek is volgens hem een dienende, nieuwsgierige, verbindende en gedurfde aanpak nodig.

Frans Soeterbroek is socioloog en adviseert als 'De Ruimtemaker' over het democratisch gehalte van ruimtelijke ontwikkeling.

Wat is de betekenis van erfgoed buiten de professionele erfgoedwereld? En welke maatschappelijke rol vervult erfgoed? Met die twee vragen in het achterhoofd ging socioloog Frans Soeterbroek op verkenning uit. Hij putte uit eigen ervaringen als 'De Ruimtemaker' die meedenkt over het democratisch gehalte van ruimtelijke ordening en zich inzet voor erkenning van burgerinitiatieven. Verder ging hij te rade bij twaalf deskundigen uit uiteenlopende sectoren. Het resultaat is het prikkelende essay 'Erfgoed als middel'.

Weg met dat hek

Als hij de boodschap in een tweet zou moeten samenvatten? "De erfgoedwereld heeft veel te winnen bij het hervinden van de maatschappelijke basis", antwoordt hij zonder aarzelen. Erfgoedbeheer is immers ooit begonnen met particulieren die hebben gedacht: dit is te waardevol om verloren te laten gaan; wij gaan ons inzetten voor het behoud ervan. "Nu is erfgoedbeheer geprofessionaliseerd en geïnstitutionaliseerd." Zwart-wit gezegd is bescherming van erfgoed een doel op zich geworden; de expert bepaalt wat er gebeurt en er gaat een hek om het erfgoed. "Maar er ontstaat een win-winsituatie als je het

omdraait en de vraag stelt wat erfgoed voor het grote publiek kan betekenen en hoe erfgoed een grotere plek krijgt in de belevingswereld van de burger."

Uit Soeterbroeks verkenning blijkt dat erfgoed een rol kan spelen in allerlei sociaal-maatschappelijke domeinen. Zelf behandelt hij vijf thema's, die elkaar soms overlappen of aanvullen: erfgoed en gezondheid, erfgoed en de dagelijkse leefwereld, erfgoed en burgerinitiatief, erfgoed en kwetsbare groepen en erfgoed en maatschappelijke veerkracht.

Meeliften op lopende initiatieven

In de ruimtelijke ordening en gezondheidszorg wordt al gewerkt met het concept de Gezonde Stad. Daarbij is ook erfgoed van belang. "Uit onderzoek van de WHO blijkt dat in contact staan met het verleden bijdraagt aan een gezonder leven." Een van Soeterbroeks gesprekpartners, Cor Wagenaar van het kenniscentrum Architectuur, Stedenbouw en Gezondheid van de Universiteit van Groningen, formuleerde het zo: "Een stad die de sporen draagt van verschillende bouwperiodes, een 'leuk rommeltje' waar we een mix van functies zien, is een gezonde stad." Een voorbeeld van

De Hofbogen in Rotterdam zijn met een mix van functies een voorbeeld van een gezond gelaagd deel van de stad.

een gezond gelaagd deel van een stad zijn de Hofbogen in Rotterdam, waar een voormalige spoorbaan is omgevormd tot park en ruimtes voor horeca en kleinschalige bedrijvigheid. In de gezondheidszorg ziet Soeterbroek in binnen- en buitenland allerlei culturele initiatieven gericht op psychiatrische patiënten en demente ouderen. Met bijvoorbeeld kunst, participatiekoren, verhalen en clowns. Tineke Abma, directeur van Leyden Academy on Vitality and Ageing en hoogleraar Participatie & Diversiteit aan het Amsterdam UMC, maakte Soeterbroek attent op een project van de stichting Feest van Herkenning en vijftien Zeeuwse musea. "Met goedgevulde herinneringskoffers, met voorwerpen uit de musea tot Zeeuws strandzand, kunnen mensen met dementie hun leven deels terughalen." Aangezien de kunstsector op dit terrein al erg actief is, raadt Soeterbroek de erfgoedwereld aan om zo veel mogelijk mee te liften op lopende initiatieven. "Bijvoorbeeld via de culturele programmeurs in instellingen, de initiatieven van kunstenaars of programma's als Lang Leve Kunst en Feest van Herkenning."

Gedeelde trots

Soeterbroek stelt vast dat er in allerlei sociaal-maatschappelijke domeinen weer aandacht is voor de directe leefwereld van de mensen en dus voor de buurt en de wijk. "Een klein ziekenhuis kan een tweede leven als buitenpoli van een kernziekenhuis krijgen." In Eindhoven komt het recht in de vorm van de wijkrechtbank weer naar de mensen toe, ziet Soeterbroek dankzij Hans Boutellier, hoogleraar Polarisatie en Veerkracht aan de Vrije Universiteit. Bij buurt- en wijkgerichte aanpak van probleemwijken wordt

bovendien gezocht naar manieren om de gedeelde trots te stimuleren. "Hier komt erfgoed in beeld. Er is het afgelopen decennium veel tijd en aandacht besteed aan het in kaart brengen en vieren van de geschiedenis van wijken in termen van materieel en immaterieel erfgoed." In de Groningse wijk Selwerd, waar Soeterbroek zelf onderzoek deed, vestigde het wijkbedrijf via publicaties en rondwandelingen de aandacht op de lokale architectuur- en bouwgeschiedenis. "Het belang van het wijk erfgoed voor lokale gemeenschappen en de burger als curator mag niet worden onderschat." De RCE wees in de publicatie 'Erfgoed als Krachtvoer' (2015) al op het belang voor een buurt of wijk van een 'totempaal' – een markant gebouw als

"Erfgoed raakt aan allerlei domeinen"

een school, kerk of ijzergieterij. In de buurten en wijken is ook sprake van burgerinitiatieven, die iets lokaals, zowel materieel als immaterieel, koesteren. Vaak zijn ze niet eens bewust bezig met erfgoed bewaren, maar houden ze bijvoorbeeld in hun strijd voor een groene woonomgeving ook de historische houtwallen in stand. Het gebeurt ook als een burgerinitiatief, op zoek naar een thuisbasis, zijn oog laat vallen op een boerderij, naoorlogs wijkgebouw, garagecomplex of fabriekshal. "Het gebouw krijgt pas waarde voor hen nadat ze erin zijn getrokken en de

geschiedenis en geest van het gebouw of het gebied hebben ontdekt.” Zo waren de initiatiefnemers van Verhalenhuis Belvédère in eerste instantie slechts op zoek naar een plek voor een fototentoonstelling over bewoners van Rotterdam-Zuid. Toen duidelijk werd wat een bijzondere geschiedenis hun pand op Katendrecht had (zoals onderduikadres in de Tweede Wereldoorlog), verschoof de focus naar het pand zelf en de verhalen van de bewoners van Katendrecht. “Een prachtig initiatief”, oordeelt Soeterbroek.

Steun burgerinitiatieven

“Erfgoedorganisaties moeten zorgvuldig omgaan met die burgerinitiatieven”, zegt Soeterbroek. “Neem burgers serieus, erken ze als erfgoedmakers en erfgoedbewakers. Te vaak hoor ik nu nog dat iemand zich leeggezogen voelt, als een erfgoed-expert langs is geweest. Alsof iemand zijn verhaal vertelt, zodat de expert zijn werk kan doen.” Begrijp hem goed: experts zijn absoluut nodig. Maar: “Het verhaal, de burger, is de kern.” Erfgoedorganisaties doen er volgens Soeterbroek ook goed aan om burgerinitiatieven te helpen om financiering te vinden. “Of zoek samenwerking met het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), dat zich inzet voor *right to challenge* en *right to bid*, waardoor de overheid waardevolle gebouwen (eerst) aan de lokale gemeenschappen aanbiedt alvorens deze op de markt te brengen of te slopen. Hierdoor kan je ook voorkomen dat panden in verkeerde handen vallen.”

“Erken burgers als erfgoedmakers en -bewakers”

Gebouwen met smoel

Erfgoed zorgt ook voor maatschappelijke meerwaarde bij initiatieven om kwetsbare groepen aan werk te helpen. Dat gebeurt onder meer bij ‘Skills in de Stad’, geleid door Frank Kösters. Jongeren ‘op achterstand’, maar wel met talent, wonen, leren, werken en krijgen steun in het gebouw dat ze zelf verbouwen. “Dat moeten wel gebouwen met een smoel zijn, zoals de oude Marechausseekazerne in Maastricht.” Een van de initiatiefnemers is het Rijksvastgoedbedrijf. Officieel stuurt dat nu ook op maatschappelijke meerwaarde. Soeterbroek: “In de praktijk wordt de verkoop nog steeds door de mensen met Excel-sheets aangestuurd. De RCE zou er daarom goed aan doen op zoek te gaan naar bondjes, bijvoorbeeld met de Rijksadviseurs, om van losse initiatieven als ‘Skills in de Stad’ een programma te maken.”

Gedurfde aanpak

Tot slot kan erfgoed een rol spelen in wat Soeterbroek “een fragmenterende maatschappij” noemt. Hij haalt Bart de Nil van de Vlaamse erfgoedorganisatie FARO aan: “Erfgoed is een zachte ingang om gevoelige thema’s te bespreken, de gelaagdheid van de verhalen aan te boren, en de ‘sense of belonging’ te versterken.” Een mooi voorbeeld dat hij tegenkwam, is de aanpak van Emotienetwerken van Hester Dibbits en Marlous Willemsen voor het vmbo en praktijkonderwijs, die onder meer in samenwerking met Museum Gouda wordt toegepast. Daarbij wordt juist het schurende verhaal over erfgoed opgezocht en de botsing

Feest van Herkenning is een project voor mensen met dementie. Met gebruik van erfgoed halen ze herinneringen op.

in goede banen geleid door vanuit verschillende perspectieven een gezamenlijke basis te zoeken. “Erfgoedorganisaties moeten niet weglopen voor discussies als Black Lives Matter. Ik ben onderhandelaar geweest en weet dat je niet op zoek moet naar het compromis, maar naar een alternatief verhaal waarin beide partijen zich herkennen.”

“Al met al ligt er voor de erfgoedwereld een uitdagende opdracht”, zegt Soeterbroek. “Op duurzame basis moet die aansluiting vinden op hoe in de samenleving erfgoed wordt gemaakt, gewaardeerd, betwist, bevochten, gedemocratiseerd en gekoesterd. Dat vergt een dienende, nieuwsgierige, verbindende en gedurfde aanpak. Maak er geen projectje van.”

Lees het essay 'Erfgoed als middel' via cultureelerfgoed.nl/faro.

Faro als januskop

Faro benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarden van erfgoed, heet het. Maar je kunt het ook omdraaien. Maatschappelijke verbindingen leiden tot erfgoed. Woordgrapje? Dacht het niet. Let op.

Je kunt erfgoed opvatten als een ding, maar dat is onzin. Het is altijd een kwaliteit van een ding, iets wat jij en anderen eraan toedichten. Je bent het toegenegen, want het staat voor meer dan je ziet. Een drager van betekenis voor jezelf, je groep, je buurt, je relatie met anderen. Vanuit genegenheid zorg je ervoor. Die toewijding zal van belang zijn voor een bredere kring, niet zozeer vanwege het onderwerp als wel om de positieve relatie van de spelers in die bredere kring met jou of je groep.

Denk aan de Tweede Wereldoorlog. Wijlen mijn ouders, geboren in de jaren twintig, waren ooggetuigen van de jaren 1940-1945 en daarna medespelers in de Indische repatriatie. Wat daar gebeurde, is voor ons 21ste-eeuwers geschiedenis en niet van directe impact meer (maar Van Reybroucks ‘Revolusi’ kan dit op z’n kop zetten). De spulletjes uit die tijd hadden voor mijn ouders directe waarde, maar voor ons kinderen hoogstens in afgeleide zin. Ons belang en de waarde die wij eraan toekennen, liggen in de relatie met onze ouders, de ‘vorigen’. Daar zijn die spullen aangevers voor.

Riemer Knoop is eigenaar van Gordion Cultureel Advies en was tot 2019 lector Cultureel Erfgoed aan de Reinwardt Academie.

Zo’n doorgeefperspectief maakt duidelijk dat erfgoedwaarde niet alleen relatief is, maar in de tijd ook kan toe- en afnemen.

Wat zouden mijn kinderen, had ik die, moeten met mijn ouders’ djatihouten Javaanse gesneden beeldje dat ik vertederd nog op de schoorsteenmantel heb staan? Zodra je dus het persoonlijke en relationele in het erfgoeddiscours toelaat, zit je met de gebakken peren. De waarde vermindert, of liever verandert, of verdwijnt, verzinkt achter de horizon. Dat die kinderen er iets mee zouden moeten, zie ik dan liever als mogen. Erfgoedwaardedragers, want dat zijn die spullen, zijn platforms. Ze nodigen uit onszelf als dragers van relaties te bevragen. Erfgoed als werkwoord. Heel goed.

Maar er is meer, veel meer. Draai ik me naar voren, naar morgen, dan verleng ik de tijd niet alleen, ik verrijk hem ook. De keuze om dingen mee te nemen, op het droge te houden in de kolkstroom van de tijd, raakt aan de vraag hoe en waarmee we willen leven. Een ontwerp voor de toekomst dus, van je privécontext maar ook van het publieke domein – je leefomgeving. Daarbij spelen, bewust of onbewust, waarden. Wat is belangrijk, voor wie, wie wil ik erin kennen, hoe moet dat proces eruitzien? Wanneer is het klaar? Is het ooit klaar? Dat is voor mij Faro: een tafel om het met elkaar te hebben over hoe, met wie, waarom en waarmee we onze toekomst willen inrichten. Die er trouwens al is, dus het gesprek is allang begonnen.

De kloof overbruggen

Tekst: Machteld Linssen

Overheid en burger kunnen niet zonder, maar ook niet altijd met elkaar. De systeemwereld van overheidsinstanties en de leefwereld van gemeenschappen en burgerinitiatieven lopen uiteen. Met een gedeelde passie voor erfgoed wordt de kloof steeds beter overbrugd.

Juist erfgoed kan een brug slaan tussen de werelden van overheid en burger. Burgerinitiatieven staan immers aan de basis van veel erfgoed. Privécollecties kregen een plek in musea en particulieren maakten zich sterk voor behoud van gebouwen en gebieden.

volle zaal presenteren. Vervolgens kenden de gedeputeerden eerst zelf hun punten toe aan de initiatieven en was daarna de zaal aan de beurt. Hierdoor kon het scorebord soms volledig kantelen: gezonde spanning, felicitaties en direct contact tussen bestuurders en inwoners.

In Apeldoorn verenigden achttien lokale erfgoedorganisaties en het cultuurhuis CODA zich in het Erfgoedplatform Apeldoorn. Gezamenlijk stellen ze elk jaar een activiteitenprogramma op. Het platform krijgt daarvoor subsidie van de gemeente. Elke deelnemer kan projectvoorstellen indienen; samenwerking met een van de andere organisaties is een voorwaarde. Zo ontstaat

In de loop der tijd werd de erfgoedsector geïnstitutionaliseerd. Hierdoor ontstond meer afstand tussen burgers en overheid. De laatste jaren is het zoeken naar een nieuw evenwicht. Overheden geven burgers een stem in het erfgoedbeleid en laten hen zelf beslissen welke initiatieven geld ontvangen.

Sterker veld

De provincie Groningen liet bijvoorbeeld de afgelopen jaren inwoners meestemmen over de ondersteuning van lokale initiatieven op het gebied van erfgoed, ruimtelijke kwaliteit en landschap. De initiatiefnemers mochten hun plan voor een

een sterker erfgoedveld met cross-overs tussen bijvoorbeeld Vereniging Oud Apeldoorn, Stichting Indisch Erfgoed en het Vertelgenootschap. Elk kwartaal is er een overleg met de wethouder Cultuur om knelpunten en ideeën te bespreken.

Uitdaagrecht

Op verschillende plekken in Nederland zoekt erfgoed aansluiting bij democratische vernieuwingen in andere domeinen, zoals de doe-democratie en het uitdaagrecht. Veel gemeenten kennen speciale programma's voor burgerinitiatieven, bijvoorbeeld de Motiemarkt in Almere of het Stadscafé in Deventer. Erfgoedinitia-

tieven passen prima tussen de groene en sociale projecten die veelal worden ingediend, maar zijn nog niet breed vertegenwoordigd. Ook het uitdaagrecht biedt kansen. In Heerlen knappen bewoners in de voormalige mijnwerkersbuurt Musschemig, met hulp van de gemeente, een verwaarloosd processie processiepark en een door mijnwerkers gebouwde kapel op. Het parkje wordt een bezinnings- en ontmoetingsplek voor de buurt.

Samenwerkruimte

Maar ook fysieke nabijheid kan heilzaam werken. In de gemeente Den Bosch is haast organisch een samenwerkruimte ontstaan waar erfgoedambtenaren en vrijwilligers elkaar kunnen ontmoeten. Het Groot Tuighuis dient als kantoor en depot van de gemeentelijke erfgoedafdeling, maar biedt ook ruimte aan publieksactiviteiten en werkruimte voor vrijwilligers. Als vanzelf ontstaat daardoor een klimaat waarin erfgoedbeleid en uitvoering in samenspraak kunnen worden vormgegeven.

Burger ontmoet overheid

Eind 2020, begin 2021 organiseerde de RCE drie ontmoetingen tussen overheden, erfgoedinstellingen en burgerinitiatieven. Aan de hand van een door acteurs nagespeelde casus gingen de deelnemers in gesprek over knelpunten, mogelijke oplossingen en goede praktijkvoorbeelden. Suggesties te over, zoals een gemeentelijk initiatievenoverleg in de geest van omgevingstafels waar alle disciplines aan tafel zitten, of het aanstellen van speciale verbinders om burgerinitiatieven te begeleiden binnen gemeenten. Of een track-en-tracesysteem voor burgerinitiatieven, zodat ambtenaren weten wat er al gepasseerd is en burgers kunnen zien hoe de besluitvorming verloopt. Maar vooral brachten de gesprekken begrip voor elkaar. Of zoals een deelnemer het verwoordde: "Je moet elkaar omgekeerd begrijpen."

Het verslag van de bijeenkomsten is aan te vragen via info@cultureelerfgoed.nl.

Wie bepaalt wat erfgoed is?

Tekst: Willemijn van Helbergen. Fotografie: Johan Verspay (CARE), Arthur Geursen (Echt Rotterdams Erfgoed).

Hoe laat je verschillende belanghebbenden meebepalen wat erfgoed is? Bij het bepalen van waarde moet niet alleen de betekenis meewegen, maar ook hoe betrokkenen het erfgoed gebruiken en beleven. Deze manier van kijken heet *participatief waarderen*.

Erfgoed geeft inzicht in het ontstaan van onze samenleving. Aan de hand van tastbare en ontastbare herinneringen aan onze voorouders, aan hoe zij leefden en aan wat zij meemaakten, vormen we ons een beeld van onze roots. Erfgoed betreft dus ons allemaal en is daarom van iedereen. En als erfgoed van iedereen is, dan mag iedereen bepalen wat erfgoed is.

Ervaring en gebruik

Erfgoedprofessionals merken dat het gezamenlijk bepalen wat erfgoed is, ondanks de mooie opbrengsten, nogal weerbarstig kan zijn. De grootste horde is de afstand tussen de geïnstitutionaliseerde erfgoedzorg en de samenleving, veroorzaakt door de verregaande professionalisering van het behoud en de omgang met erfgoed.

"Erfgoedwaardering is van oudsher een vak van deskundigen", stelt architectuurhistoricus en directeur van Heemschut Karel Loeff. "Experts waarderen gebouwen onder meer aan de hand van hun betekenis

binnen de bouwkunst. Burgers komen vaak met andere argumenten, zoals hoe ze een gebouw beleven of de manier waarop zij het gebruiken. Hoe breng je deze betekenissen bij elkaar en geef je ze een plek in een gezamenlijke waardering?" Als directeur van Erfgoedvereniging Heemschut, een particuliere vereniging van actieve burgers, heeft Loeff hier een antwoord op geformuleerd: "Ik denk dat als je het begrip *cultuurhistorische waarde* als criterium hanteert, de gebruiks- en belevingswaarde of onderdeel moet worden meegewogen. Het is daarbij belangrijk dat de verhalen – ook bij hergebruik en herbestemming – een plek krijgen bij monumentale gebouwen."

Ankerpunten voor identiteit

Archeoloog Johan Verspay voert vanuit de Universiteit van Amsterdam de dagelijkse leiding over het gemeenschapsarcheologieproject CARE. Hij zegt hierover: "Voor mij is archeologie op de

eerste plaats een maatschappelijke taak. Ik vind het vanzelfsprekend om te kijken of je iets kunt doen dat van waarde is voor de mensen die de dragers en eigenaren van het erfgoed zijn." Een van de prioriteiten van de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie is onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van historische dorpen. Verspay pakt dit in het CARE-project op met de inwoners van dorpen uit Het Groene Woud, een gebied tussen Eindhoven, Tilburg en Den Bosch. Zij graven op verschillende plekken in het dorp kleine proefputjes, vaak in tuinen van inwoners. Aan de hand van het opgegraven materiaal vormen ze zich een beeld van de plaats en de omvang van bewoning door de eeuwen heen. "De plekken, vondsten en verhalen dragen bij aan de eigenheid van een plaats. Het zijn elementen voor mensen om hun eigen verhaal aan te knopen en ze bieden ankerpunten voor identiteit", zegt Verspay.

Samen keuzes maken

Verspay ziet duidelijk de meerwaarde van participatie. "Je merkt dat als je samenwerkt met plaatselijke bewoners je ook kan putten uit een enorme lokale kennis; waarnemingen die mensen eerder hebben gedaan en geschiedenissen die ze van bepaalde plekken kennen."

Deze werkwijze geeft ook handreikingen voor bestuurders, omdat zulke onderzoe-

"Welke verhalen en plekken zijn voor inwoners van waarde?"

ken in beeld brengen welke verhalen, plekken en vraagstukken de inwoners zelf van waarde vinden. Dit kan helpen bij het maken van keuzes voor bijvoorbeeld de ruimtelijke ordening en het draagvlak voor noodzakelijke ontwikkelingen vergroten. Dit beaamt Rianne Pruis, sociaal geograaf en coördinator publieksbereik bij de gemeente Utrecht. "Erfgoed is overal en is herkenbaar. Het bepaalt de leefomgeving van onze inwoners en daarom vind ik het belangrijk dat zij mee kunnen bepalen wat erfgoed is of hoe het wordt gebruikt." De gemeente Utrecht doet momenteel samen met inwoners een waarderings-traject van de gebouwde omgeving tussen 1970 en 2008 in de wijken Leidsche Rijn, Voordorp, Lunetten en het centrum. "Wij voeren nu samen met bewoners gesprekken over welke gebouwen kenmerkend zijn en op de referentielijst zouden moeten komen en welke instrumenten we willen inzetten om deze gebouwen in de toekomst te beschermen."

CARE: Inwoners en archeologen werken samen in het onderzoek naar de geschiedenis van hun dorp.

Onverwachte meerwaarde

'Gewaardeerd Landschap' van Stichting Landschap Noord-Holland is een project dat van 2018 tot 2019 is uitgevoerd in Heiloo. Historisch geograaf en projectleider Edwin Raap ontwikkelde met de gemeente en bewoners een aanpak om gezamenlijk het landschap te waarderen en daar beleid voor te formuleren. "Dit leverde als onverwachte meerwaarde op dat de verschillende groepen belanghebbenden die elkaar niet kenden, voor het eerst in gesprek gingen. Zo kregen boeren, recreanten en natuurliefhebbers oog voor elkaars belangen."

Nicole van Dijk, directeur van Stichting Wijkcollectie en eerder projectleider bij

Museum Rotterdam, verzamelt samen met stadsgenoten Rotterdams erfgoed. Zij ervaart dat door samen te bepalen wat erfgoed is, de drempel om met elkaar in gesprek te gaan lager wordt. "De eigen verhalen over een plek, een voorwerp of persoonlijke geschiedenissen worden eerder uitgewisseld. Het verbindt de betrokkenen – met elkaar, met hun omgeving en met erfgoed."

Maatwerk

Een andere belemmering is dat er geen vastomlijnde methode is voor erfgoedprofessionals om samen met andere belanghebbenden te bepalen wat erfgoed is. Wel is duidelijk dat deze vorm van

Rotterdammer verbindt de objecten uit de collectie van Echt Rotterdams Erfgoed.

samenwerken vaak vraagt om andere vaardigheden dan waarin zij zijn opgeleid. Ook is het goed om de volgende vragen te onderzoeken. Wie zijn de belanghebbenden? Hoe wordt er samengewerkt? Met welk gezamenlijk doel? En welke werkvormen en methodes zijn van

“Maak gebruik en beleving onderdeel van waardering”

toepassing? Elk traject is maatwerk. FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, heeft een functionele participatieladder opgesteld, specifiek voor waarderen. De ladder geeft inzicht in de manieren waarop erfgoedprofessionals samen met andere belanghebbenden kunnen bepalen wat erfgoed is. Van informeren, inbreng en advies vragen tot samen beslissen en

laten beslissen. Bij elk niveau benoemt de ladder de rol van de erfgoedprofessional in relatie met de belanghebbenden, inclusief bijbehorende competenties en ondersteunende werkvormen. De ErfgoedAcademie, die cursussen aanbiedt rond actuele erfgoedthema's, heeft in 2020 samen met cursisten de bouwplaat Participatief Waarderen opgesteld. die vormt een handig uitgangspunt om tot een aanpak en projectplan te komen en geeft bovendien tips en suggesties. Het Fonds voor Cultuurparticipatie biedt in het overzicht van gehonoreerde projecten van de subsidie 'Vind elkaar in erfgoed' inspirerende voorbeelden. Onder meer Erfgoedvereniging Heemschut, die onderzoekt hoe burgers een plek kunnen krijgen binnen het inventariseren, selecteren en waarderen van specifiek post-1965-erfgoed. Directeur Loeff: "Een relevant onderzoek, omdat het ons een brede kijk geeft op de lopende initiatieven, waaronder interessante casussen die als best practice kunnen fungeren. Het levert ons ook een netwerk aan interessante partners op waarmee wij gezamenlijk onze stem kunnen laten horen voor de waardering van dit erfgoed."

Alternatief Rotterdams erfgoed

Erfgoed verandert mee met de samenleving. Daarom vullen ze in Rotterdam de traditionele collecties aan met een actieve collectie. Met Rotterdammers, de experts, wordt het 'echte Rotterdamse erfgoed' geselecteerd en gewaardeerd. De participatieve aanpak verbindt erfgoed, gemeenschappen en deelnemers onderling. Deelnemers brengen regelmatig de onderlinge verbindingen in kaart; wie hebben ze leren kennen en met wie werken ze inmiddels samen?

Klokkenmakers Mustafa Saeed en Jan-Bert van Laren aan het werk in The Hands of Time in de Voorburgse Herenstraat.

Nieuwe stemmen verrijken erfgoed

Tekst: Esseline van de Sande. Fotografie: Willemieke Kars (klokkenmakers), Anna Green (musici), Jean-Pierre Jans via ANP (Black Heritage Tours).

Cultureel erfgoed is het gevolg van bewegingen van mensen en het voortbouwen op elkaars ideeën. Maar hoe krijg je verborgen stemmen en verhalen te horen? Een mentaliteit van ruimte geven, loslaten en vertrouwen helpt.

In de Voorburgse Herenstraat ontmoet een Syrische klokkenmaker zijn Nederlandse evenknie in klokkenwinkel The Hands of Time. Hoewel de man nog geen woord Nederlands spreekt, krijgt hij, als blijk van vertrouwen in zijn vakmanschap, ter reparatie een Sallander klok mee. De Voorburgse klokkenmaker blijkt al een jaar op zoek te zijn naar een collega; de Syriër komt dus als

geroepen. De ontmoeting is het begin van een beweging die de oude geschiedenis van de stad blootlegt en nieuwe betekenis geeft.

Talent centraal

Aan de basis van ruimte geven aan alle stemmen in de samenleving staat experiment. Durven loslaten zonder dat je weet wat de uitkomst is. Er lopen mensen van ver door onze steden en dorpen, maar de nieuwe burgers vinden er niet automatisch hun weg. Stel nu dat we deze mensen benaderen als professionals en hun talenten centraal stellen in plaats van hun vluchtverhaal? Zouden vakgenoten elkaar kunnen vinden in de passie voor hun professe? Met dit experiment probeert De Stadscoalitie nieuwe betekenis aan een plek te geven. De Stadscoalitie gebruikt daarvoor een methodiek die talenten en netwerken ontsluiten en bouwt aan coalities, waarbij het welbevinden van burgers en de leefbaarheid in wijken en steden groeit. De Voorburgse Herenstraat is een straat waarin het erfgoed tastbaar is. Historische gebouwen uit de 17de eeuw, oude

klinkers en een bakkerspand waar men al sinds 1612 brood bakt. Die cultuurhistorische waarde komt eens te meer tot leven als mensen zich bewust worden van wie hier liepen in vroeger tijden. Tweeduizend jaar geleden doopte Keizer Hadrianus de nederzetting Forum Hadriani – de markt van Hadrianus. Een volksfeest brak uit, de stad werd heringericht en onderdeel van het Romeinse Rijk. De Romeinse Limes heeft in 2021 de status gekregen van UNESCO Werelderfgoed, met Voorburg als een van de belangrijkste archeologische vindplaatsen.

Meerdere perspectieven

Overall waar erfgoed ontstaat, speelt migratie een rol. Maar het cultuurhistorische verleden zit verstopt en is alleen zichtbaar voor wie de tekenen in de Voorburgse straat kan lezen. De nieuwe migranten zijn er nauwelijks zichtbaar. Verhalen worden echter completer als mensen er vanuit

Musicus Amer Shanati en schrijver Rodaan Al Galidi in Huize Swaensteyn tijdens de pop-up Bazaar Voorburg.

meerdere perspectieven aan bijdragen; zo krijgt erfgoed nieuwe betekenis. Door terug te kijken in de geschiedenis van Voorburg ontdek je brede samenwerking, uitvindingen en innovaties. Het verhaal van de stad kan een verdieping krijgen waardoor iedereen een plek heeft en zich thuis voelt.

Bij toeval komt een Romeins verhaal naar boven waaruit blijkt dat er een tijd was waarin de Syriërs in hetzelfde rijk woonden als de Voorburgenaars. Dit wordt verpersoonlijkt door generaal Corbulo. Deze Romeinse bevelhebber gaf zijn manschappen de opdracht in de omgeving van Voorburg een kanaal te graven. Later werd Corbulo overgeplaatst naar Damascus en daar benoemd tot gouverneur van Syrië. Voorburg en Damascus staan allebei op de Peutingerkaart. De Middeleeuwse kopie van deze Romeinse reiskaart brengt het gehele Romeinse rijk in beeld en is een visualisatie van de handelsroute in die tijd. Dit gegeven zit verborgen in het DNA van de stad en biedt aanknopingspunten in het nu.

Voortbouwen op ideeën

Voorburg is een stad van migratie; tweeduizend jaar geleden, maar ook in de tijd van Huygens. In de 17de eeuw vluchtten mensen vanuit Portugal en Frankrijk naar de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Een van hen was Descartes, die geregeld bij Huygens over de vloer kwam. In de Huygens Apotheek woonde van 1668 tot 1670 Baruch de Spinoza, de beroemde Nederlandse filosoof van Portugees-Joodse komaf. Juist door de vrijheid van denken, mede dankzij de komst van gevluchte kunstenaars én de expansie van de handel, kwamen de kunst en wetenschap tot bloei.

Cultureel erfgoed is het gevolg van de bewegingen van mensen en het voortbouwen op elkaars ideeën. De verschillende stemmen in de stad weerklinken in deze tijd in een vakgerichte samenwerking. Drumschool Voorburg leidt met een Syrische percussionist de

openingsoptocht. In Wijnhuys Huygens schenken ze Afghaanse wijnen, in de Kunstuitleen vind je Syrische kunst. De archeologische werkgroep ontwerpt een kinderspeurtocht met wetenswaardigheden en uitvindingen van grote denkers door de eeuwen heen, zoals de vader van de optica, Ibn Al Haytham uit Irak. De Romeinse kaart staat levensgroot op markante plekken. Bijvoorbeeld bij Museum Huygens Hofwijck, waar Christiaan Huygens in 1656 het slingeruurwerk uitvond en zijn boek schreef over optica. De klokkenwinkel demonstreert daar het slingeruurwerk. En ook bij Museum Swaensteyn, waar workshops Arabische kalligrafie zijn en een film draait over 'de oudste recepten van de wereld'. Op de stoep bereidt een Syrische chef-kok een van deze recepten uit de Mesopotamische tijd. De laatste kaart staat bij het oudste pand in Voorburg: Huize Swaensteyn. Speciaal voor het festival gaan de deuren open. Er zijn optredens van schrijvers, dichters en muzikanten uit alle windstreken. Bezoekers zijn welkom, zonder kaartje.

Ander verhaal

Wat kunnen we leren van dit Voorburgse praktijkvoorbeeld? De ontmoeting tussen de klokkenmakers in The Hands of Time legt de kiem voor een ander verhaal van de stad en haar bewoners. Het creëert ontmoetingen tussen vak- en stadgenoten die elkaar normaliter niet tegenkomen. Met de pop-upbazaars ontwikkelt De Stadscoalitie culturele festivals op diverse locaties; de bieden ruimte voor experiment. Lokale ondernemers vinden nieuw talent en ook de musea omarmen de beweging die hun exposities tot leven brengt. Cultureel erfgoed vormt de rode draad. Ambachten, welzijn en cultuur komen samen. Er zijn ook aarzelende, tegenwerkende krachten. Die hebben te maken met de onbekendheid met de ander en het andere. Door ontmoeting en gesprek tijdens 'Raad en Daad-diners' groeit het vertrouwen. Vaste ingrediënten zijn muziek, poëzie, verhalen en samen eten. Door ieder zijn eigen rol en bijdrage te geven, ontstaan samenwerking en plezier. Gedurende de vier jaar dat De Stadscoalitie actief is in Voorburg, hebben bestuurders, wethouders en beleidsmakers van verschillende domeinen een prominente rol. Om voorwaarden te scheppen, maar ook als spreker. Burgemeester Tigelaar, die ook de Romeinse erfgoedtafels voorziet, spreekt over het belang van 'je thuis voelen': "Omdat mensen zich verbonden willen weten met de omgeving

waar ze wonen, waar ze terecht zijn gekomen en vanuit die verbondenheid iets willen opbouwen."

Inclusieve ontmoetingen

Voorburg kun je vervangen door iedere andere stad. Het erfgoed blijkt een ideale entourage voor nieuwe verbindingen. Het nodigt uit en dan ontstaan spontaan nieuwe ontmoetingen. "De stad is de plek waar je alles vindt waar je niet naar op zoek was", zei de Amerikaanse socioloog Richard Sennett, die zelf opgroeide in de getto's van Chicago. De stad wordt een stimulerende plek wanneer je oude en nieuwe stemmen samenbrengt, juist dan ontstaan er nieuwe verbindingen en samenhang. Zo ontdekken mensen elkaar, voelen eigenaarschap en zien ze dat ze iets kunnen bijdragen dat onze samenleving hard nodig heeft. Juist in een tijd van spanningen blijkt de cultuurhistorische invalshoek kansrijk en een goede basis voor inclusieve ontmoetingen. Een echt duurzame verankering ontstaat door domeinoverstijgend denken en handelen, door het uitzetten van lange tijdslijnen en structureel draagvlak, onafhankelijk van verkiezingen. Het is aan bestuurders om de kern van erfgoed te blijven eren met het telkens opnieuw uitdragen van een verhaal waarin iedereen zich thuis voelt.

Andere meerstemmige projecten

Black Heritage Tours laat de bezoeker van Amsterdam op een andere manier naar de stad kijken.

Organisatie: *Black Heritage Tours*

Jennifer Tosch geeft tijdens rondleidingen van Black Heritage Tours Amsterdam informatie over de Nederlandse koloniale geschiedenis.

Nieuwe Gevelstenen

Kunstenaar Nosrat Mansouri Gilani gebruikt de traditie van gevelstenen om de aanwezigheid van migranten in de samenleving vast te leggen en verbindt buitenwijken met de centrale stad.

Organisatie: *De Werkelijkheid, Amsterdam*

Reframing Paul Julien

Het werk van fotograaf Paul Julien vormde in de 20ste eeuw een belangrijke factor bij het tot stand komen van het beeld van Afrika in Nederland. In het project Reframing Paul Julien krijgen de gefotografeerden nu ook een stem.

Organisatie: *Nederlands Fotomuseum*

Roze levensverhalen

Dit project wil het erfgoed van transgenders in Nederland ontsluiten om tot een volwaardige representatie van transgenders binnen de culturele diversiteit te komen.

Organisatie: *Stichting Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief*

Syrië: Tells, de wierden van het Midden-Oosten?

Expositie met archeologische bevindingen over tells: Syrische woonheuvels. In samenwerking met kinderen uit lokale asielzoekerscentra.

Organisatie: *Museum Wierdenland*

Meer aandacht voor mensen

Tekst: Anne Versloot
Fotografie: Martha Luz Machado Caicedo (Joost Groeneboer)

“Samen bepalen wat erfgoed is”

Joost Groeneboer is specialist cultuurparticipatie bij het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA).

“Door het verdrag van Faro komt er in de erfgoedwereld meer aandacht voor mensen. Dat is een mooie ontwikkeling, want erfgoed wordt door mensen gemaakt. Mensen zullen er de komende jaren via participatieprojecten steeds meer bij betrokken raken. Zo wordt het erfgoed weer teruggegeven aan de gemeenschap. Niet langer bepalen alleen musea, erfgoedorganisaties of de politiek wat erfgoed is en wat ermee moet gebeuren. Op een monumentenlijst zul je bijvoorbeeld niet snel een dorpscafé aantreffen, terwijl dat misschien een

belangrijke plek van samenkomst is waar mensen een glaasje drinken, kaarten of discussiëren. Door samen te bepalen wat erfgoed is, kun je meer mensen daaraan verbinden. Met Faro neemt de maatschappelijke functie van erfgoed ook toe. Net als amateurkunst kan erfgoed bijvoorbeeld worden ingezet voor het ophalen van herinneringen bij mensen met dementie. Of je nu een ambacht uitoefent, vrijwilliger bent bij een museum of amateurarcheoloog, erfgoed brengt mensen met elkaar in contact. Dat is van onschatbare waarde.”

“Laten we beter naar elkaar luisteren”

“De Faro-werkwijze brengt nieuwe energie en aandacht voor participatie en de maatschappelijke rol van erfgoed. Het afgelopen jaar is mijn zoektocht naar Faro begonnen met de begeleiding van de eerste Erfgoedparticipatie-labs. Daar kwamen honderd erfgoedprofessionals uit musea, steunpunten en gemeenten bij elkaar om hun – soms prille en soms grote – ervaring met en kennis over participatie uit te wisselen. Vragen waren bijvoorbeeld: hoe bereikt een gemeente meer dan alleen de usual suspects? Hoe waardeer je een collectie in samenwer-

king met bewoners uit jouw stad of regio? Wat betekent dit allemaal voor de rol van de erfgoedprofessional? In de labs bleek dat er een nieuwe manier van denken nodig is, met meer respect en empathie. En – niet onbelangrijk – dat we beter naar elkaar moeten luisteren. Dat elk mens, van professional tot vrijwilliger, zijn eigen vaardigheden, perspectieven en kennis inbrengt, is relevant voor ons erfgoed. Dan kunnen we beter bepalen waarom iets wordt bewaard, voor en door wie én op welke manier.”

Lorna Cruickshanks is organisator Erfgoedparticipatie-labs van de ErfgoedAcademie.

Wat doen organisaties die zich inzetten voor erfgoed en participatie met het Verdrag van Faro? In gesprek met vier ervaringsdeskundigen. “Erfgoed wordt teruggegeven aan de gemeenschap.”

“Ondersteuning voor maatschappelijke impact”

Caro Burggraaf is programma-adviseur bij het Fonds voor Cultuurparticipatie.

“Het verdrag van Faro draagt bij aan een meer dynamische omgang met erfgoed. De mens staat centraal en erfgoed vormt een middel om mensen met elkaar in contact te brengen. Dat sluit aan bij wat het Fonds voor Cultuurparticipatie al doet. We ondersteunen initiatieven waarin mensen elkaar vinden in erfgoed, er samen mee aan de slag gaan en zo maatschappelijke impact maken. Een mooi voorbeeld is ‘De Molenwijk door elkaar’, een project in Amsterdam-Noord. Daar voelde een groep jonge vrouwen, migranten en vluchtelingen zich

geïsoleerd en wilde meer contact met de mensen om hen heen. Ze doken het archief in, volgden een cursus in het afnemen van oral history-interviews en gingen toen de wijk in. Zo brachten ze de geschiedenis van hun buurt in kaart en verzamelden de levensverhalen van de buurtbewoners. Hun bevindingen deelden ze vervolgens op creatieve wijze met de wijk. Samen verkenden ze wat het erfgoed van de buurt vormt, wisselden perspectieven uit en ontmoetten elkaar. We hopen nog veel van dit soort mooie initiatieven te kunnen ondersteunen!”

“Bewoners kijken altijd naar het totaal”

“De samenleving is eigenaar van ons erfgoed en samen beslissen we erover. Dat uitgangspunt van het Verdrag van Faro sluit goed aan bij de visie van de organisatie waarvoor ik werk. Wanneer ik mensen hierover vertel, bij een lezing of buurtbijeenkomst, merk ik meteen dat dat idee hen enthousiast maakt. Ze passen het onmiddellijk toe op hun eigen omgeving en zien overal kansen. Zoals in het dorp Berghem bij Oss. Tijdens de jaarlijkse kermis, die daar door velen wordt ervaren als een belangrijke lokale traditie, wilden de Berghemmers

graag zelf een rol spelen bij de activiteiten eromheen. Met een tent en muziek. Ze wisten de gemeenteraad te overtuigen en maakten er met elkaar een mooi en eigen evenement van. Het bijzondere van zulke initiatieven vind ik dat bewoners altijd naar het totaal kijken en niet in beleidskokers denken. Ze willen gewoon iets goeds voor hun buurt organiseren, dat verweven is met erfgoed – of dat nu materieel is of immaterieel. Zelf de samenleving vormgeven, vanuit innerlijke drijfveren. Ook dat is typisch Faro.”

Thijs van Mierlo is directeur Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA).

Bewustwording door samenwerking

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Paul Tolenaar.

Lenneke Büller is projectcoördinator voor Stichting Beekdallandschap Koningsdiep. Door samen te werken met overheden wil de stichting bewoners, boeren en recreanten de waarde van het landschap laten zien en dit behouden voor volgende generaties.

Waarom richten bewoners Stichting Beekdal op?

“We wilden het beekdal van het Friese Koningsdiep onder de aandacht brengen van bewoners en overheden. Die leken zich nauwelijks bewust van de grote ecologische waarde van dit gebied en hoe bepalend de rivier is geweest voor de geschiedenis van het landschap. Door projecten te organiseren, willen we iedereen de kwaliteiten laten zien. Want ondertussen werden er allemaal plannen bedacht om de dorpen leefbaar te houden. Alleen waren dit plannen zonder enig historisch besef of samenhang; sommige zelfs desastreus voor het landschap. Een hek om het gebied zetten en alles bij het oude laten kan natuurlijk niet. Een buurman zei terecht tegen me: ‘Onze kinderen moeten hier ook een toekomst hebben.’ Dus de vraag was: hoe versterk je zowel de kwaliteit als de vitaliteit van het gebied? Daarom hebben we zelf een ontwikkelingsvisie voor het hele gebied gemaakt.”

Wat hebben jullie daarmee bereikt?

“We werden eerst heel raar aangekeken. Bewoners die zélf een visie voor een gebied willen ontwikkelen? Dat is natuurlijk de taak van de overheid. Toch lukte het om

een provinciale subsidie te krijgen voor een landschapsinventarisatie, in samenwerking met lokale deskundigen en de Rijksuniversiteit Groningen. Maar verder kwamen we niet. Het leek trekken aan een dood paard. Totdat de overheid zelf

“Maar wij burgers en boeren zijn de ogen en oren in het veld”

een opgave had: een deel van het stroomdal is veenweidegebied. Daar moet de bodemdaling en CO₂-uitstoot worden verminderd. Samen met een boerenorganisatie zijn we toen naar de provincie gestapt met de vraag: mogen wij de uitvoering van deze opgave hier zelf, van onderop, ter hand nemen? We kregen groen licht.”

Wat maakt deze samenwerking tot een succes?

“Inmiddels werken we heel nauw samen met provincie en waterschap. We kunnen

natuurlijk ook niet zonder de overheid. Maar wij burgers en boeren zijn de ogen en oren in het veld. Ik durf te beweren dat je op deze manier iets voor elkaar krijgt wat de overheid alleen nooit zou lukken. Door het samengaan van bottom-up en top-down wordt het plan integraler, rijker. Dat komt doordat wij ook de erfgoedcomponent inbrengen. Dat zit niet in de opgave, maar is wel onze passie. De gemeente Heerenveen en ook provincie en waterschap hebben het idee inmiddels omarmd.

Wat is er in de bewustwording van burgers veranderd?

“In 2018 was Leeuwarden Culturele Hoofdstad. Onze stichting heeft toen ‘De Tocht’ georganiseerd: een dagtocht per bus door het stroomdal met een stop in zes dorpen waar bewoners zelf een verhaal van hun plaats verbeeldden. Aan boord zaten verhalenvertellers die vertelden over het landschap. Iedereen kreeg het boekje ‘De Tocht door de Tijd’ over de historie van het landschap. De reacties waren zó positief! Dit maakte echt een verschil. ‘U bent toch de mevrouw van De Tocht?’, kreeg ik geregeld te horen als mensen me herkenden in de supermarkt.”

Betrokken bewoners nemen het heft in eigen hand en stellen een ontwikkelingsvisie voor hun leefomgeving op. Samen met overheden kunnen ze die nu zelfs realiseren.

Faro in Europa

Een belangrijk uitgangspunt van het Verdrag van Faro is de relatie tussen erfgoed en mensenrechten en democratie. Het bepleit een ruimere opvatting van wat erfgoed is en wat het betekent voor gemeenschappen en de samenleving. Het laat ons zien dat het belang van cultureel erfgoed niet is gelegen in objecten en plaatsen op zich, maar in wat ze voor mensen betekenen, welke waarden ze vertegenwoordigen en hoe die waarden geïnterpreteerd en doorgegeven kunnen worden.

Deze bredere definitie van erfgoed creëert nieuwe mogelijkheden om de veerkracht en duurzaamheid ervan te waarborgen. Door te erkennen dat dit niet via opgelegde overheidsmaatregelen moet worden geregeld, maar dat daarvoor een door burgers geïnitieerde bottom-up-aanpak nodig is. Zo kunnen er erfgoedgemeenschappen ontstaan die samen de verantwoordelijkheid op zich nemen voor het beheer van hun culturele erfgoed.

Daarvoor zijn mondige burgers nodig en een maatschappelijk middenveld dat samen met de staat en lokale overheden verantwoordelijk is voor de bescherming en overdracht van cultureel erfgoed. De platforms die zij bieden en de initiatieven die ze ontplooiën, zijn een natuurlijke manier om erfgoed te delen. Deze aanpak is niet alleen duurzaam omdat hij is ingegeven door de passie en overtuiging van gemotiveerde burgers, maar creëert bovendien economische duurzaamheid.

Erfgoedgemeenschappen spelen een steeds grotere rol in het culturele leven. Waar de staat de kaders vaststelt en beleid ontwikkelt, is het essentieel dat niet alleen de nationale, regionale en lokale overheden een rol spelen in het beheer van erfgoedlocaties. Ook de ondernemersgeest van de lokale bevolking, organisaties en het midden- en kleinbedrijf speelt een doorslaggevende rol in het levend houden van gemeenschappen in Europa, door hun cultureel erfgoed op de juiste manier te behouden en op een verstandige manier in te zetten. Het Verdrag van Faro betekent een evolutie in ons denken over de rol van cultureel erfgoed in Europa.

Marija Pejčinović Burić,
Secretaris-generaal van de Raad van Europa

Bron: Brochure 'Verdrag van Faro: met erfgoed de toekomst tegemoet',
website Raad van Europa.

Noorwegen

"Het Verdrag van Faro versterkt lokale gemeenschappen. Het biedt middelen en een platform voor groepen die tot nu toe geen stem kregen."
Amund Sinding-Larsen, Noorwegen

Met het Verdrag van Faro geeft de Raad van Europa handreikingen om cultureel erfgoed steviger te verankeren in de samenleving. De stand van zaken anno 2021.

Litouwen

"Met dit verdrag laten we zien dat erfgoed overal is en niet alleen iets is voor de elite."
Alfredas Jomantas, Litouwen

Frankrijk

"Het verdrag creëert een kader voor samenwerking. Maatschappelijke organisaties en instellingen moeten samen aan de slag, zo simpel is het."
Julie de Muer, Frankrijk

Roemenië

"Via het Verdrag van Faro zetten we het bestaande erfgoed in om de kwaliteit van leven van de mensen in onze gemeenschap te verbeteren."
Caroline Fernolend, Roemenië

Spanje

"Door het verdrag is er een nieuwe dynamiek ontstaan. Als je ziet hoe mensen in de geest van Faro aan de slag zijn gegaan, is het wel duidelijk dat dit de beste aanpak is voor de toekomst."
Ana Schoebel, Spanje

Italië

"Ik vind het essentieel dat alle lidstaten het Verdrag van Faro ondertekenen, omdat ze daarmee bevestigen hoe belangrijk het is dat burgers bij het overheidsbeleid worden betrokken."
Prosper Wanner, Italië

Legenda

- Verdrag ondertekend
- Verdrag geratificeerd
- Verdrag heeft geen formele status, maar wordt in de praktijk soms wel nageleefd

De frisse aanpak van GRUTS

Tekst: Manon Fonteijn
Video: GRUTS

In Noord-Brabant zetten studenten zich samen met provincie, gemeenten en instellingen in voor de herbestemming van erfgoed. Met een onbevangen blik werken ze samen in multidisciplinaire teams. Drie voormalige deelnemers vertellen over hun ervaringen bij GRUTS.

Het erfgoedprogramma GRUTS van de provincie Noord-Brabant betreft sinds 2014 jongeren bij de herbestemming van erfgoed. Van beginfase tot eindresultaat wordt de creativiteit van mbo-, hbo- en wo-studenten ingezet. Ook wordt de onderlinge samenwerking en die met andere partijen gestimuleerd, zoals met lokale overheden en projectontwikkelaars.

Patronen doorbreken

Elke van Hest studeert Cultural Venue Management aan de Breda University of Applied Sciences en liep van september 2020 tot begin januari 2021 stage bij het Museum Krona. GRUTS sprak haar niet alleen aan vanwege het erfgoed, maar ook door de multidisciplinaire teams: "Bij de opleiding word je omringd met medestudenten die dezelfde manier van denken krijgen aangeleerd. Door het betrekken van studenten met verschillende studieachtergronden breekt GRUTS met dat patroon." Zo werd in de onderzoeksfase vooral gebruikgemaakt van een theoretische benadering, gevolgd door

de vrije en creatieve aanpak van de kunstacademie, aldus Van Hest. "Hierdoor ontstond een concept dat zowel feitelijk als creatief sterk was." Daarmee sluit het programma aan bij een speerpunt van het Faro-verdrag: erfgoed bekijken vanuit meerdere

“Wat de studenten bedenken, wordt in praktijk gebracht”

perspectieven. Fontys-student Thom Vermeulen – student Vastgoed en Makelaardij in Eindhoven – liep stage bij de Dongecentrale in Geertruidenberg. Dit is de oudste energiecentrale van Brabant, waar de provincie samen met

erfgoedherbestemmer BOEi naar een nieuwe invulling voor het terrein zocht. Onderdeel van dat terrein zijn zeven vervallen dienstwoningen, waarvan GRUTS-stagiairs zich over de herbestemming bogen. Vermeulen: "Ik kwam erachter hoe lastig de financiële haalbaarheid van een dergelijk project is. Desondanks ben ik erfgoed erg gaan waarderen: door gebouwen een nieuwe bestemming te geven, blijven zowel de stenen als het achterliggende verhaal behouden."

Meedenken en beslissen

GRUTS slaagt erin studenten en betrokken partijen onderling en met het erfgoed te verbinden. Van Hest: "Erfgoed is niet alleen iets van vroeger, maar ook van nu en de toekomst. Het is goed dat een jonge generatie nu mag meedenken en beslissen, die frisse blik is belangrijk. Studenten zitten nog niet vast in systematische aanpakken, waar mensen die al twintig jaar in het veld werken soms wel in zitten." Voormalig stagiaire Britt Werner vult aan: "Het overgrote deel van de studenten heeft

Britt Werner, projectleider bij GRUTS, in gesprek met zuster Maria Magdalena van het klooster Sint-Catharinadal, over wat zij als opdrachtgever van de studenten heeft geleerd.

voordat zij beginnen aan hun stage bij GRUTS geen tot nauwelijks interesse in erfgoed." Reden hiervoor ziet Werner in de aannames rond erfgoed: "Er wordt heel vaak gedacht: erfgoed is saai en stoffig, daar kan ik niks mee. Eenmaal op locatie verandert die mening totaal." Hierdoor vergroot GRUTS de aandacht voor erfgoed onder jongeren.

Young professionals

Bij GRUTS worden de studenten als young professionals behandeld. Ook door lokale overheden en de provincie, aldus Werner: "Zij zijn blij dat jongeren hen ondersteunen en het vertrouwen is groot. Wat de studenten bedenken, wordt ook in praktijk gebracht." Zo werkten studenten een marketingconcept uit voor klooster Sint-Catharinadal en ontwierpen zij het huisstijllogo dat nu op de wijnen van het klooster prijkt. Werner zelf groeide van stagiair bij project Leerlokaal KVL in Oisterwijk via een traineeship door tot projectleider bij GRUTS. Tijdens haar masteropleiding Kunstbeleid en -management liep ze stage bij de provincie Noord-Brabant en op die manier kwam ze in 2014 bij JOB-house terecht, een eerder door de provincie bedachte naam voor het erfgoedprogramma. Studenten opperden een creatievere naam voor het programma: GRUTS, Brabants voor groots en trots.

Verworvenheden

Die naam doet het erfgoedprogramma eer aan. Helaas stopt de provincie met de ondersteuning van de Erfgoedfabriek, het ontwikkel- en investeringsprogramma waaraan GRUTS verbonden is. De verworvenheden van GRUTS gaan echter niet verloren. Werner: "We hebben een afstudeerstagiaire die onderzoekt hoe het GRUTS-gedachtegoed in de toekomst kan blijven voortbestaan." Van Hest benadrukt de rol van digitale media bij dit behoud: "Mede door digitalisering en de oplevering van verschillende eindproducten leven de ideeën van GRUTS voort." Ook heeft de uitvoeringsorganisatie Erfgoed Brabant met de Erfgoedbende een onafhankelijk jongerenplatform. Het programma heeft de blik op erfgoed van de deelnemende studenten in positieve zin veranderd. Vermeulen: "Door goed contact met mijn stagebegeleider ben ik na mijn stage bij verschillende erfgoedprojecten betrokken geraakt." Ook Van Hest houdt zich – met een stage bij het TextielMuseum – nog steeds met erfgoed bezig.

Dialog met gebruikers

GRUTS leidt dus jongeren uit verschillende studierichtingen op via stages met erfgoed als context. Met behulp van hun creativiteit worden erfgoedlocaties herontwikkeld en zijn ze potentiële

erfgoedprofessionals van de toekomst. Bovendien is er een dialoog tussen de studenten en de gebruikers van het erfgoed. Hierdoor krijgen jongeren mee dat je moet nadenken over hoe je het erfgoed een nieuwe toekomst geeft, maar ook dat dit alleen kan worden bewerkstelligd via de mensen die er onderdeel van zijn. Het doel voor GRUTS mag dan misschien vallen, maar het gedachtegoed leeft voort. Om de slogan te citeren: "Ouwe meuk is keileuk." Voor de samenleving en voor de toekomst.

GRUTS in cijfers

18
Opleidingen

256
Studenten

27
Erfgoedlocaties

Meer weten? Gruts heeft een eigen kanaal op YouTube.

Uitgedaagd

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Robert Kraak (Brugwachtershuisjes), Northseadivers.

Lotti Hesper is mede-oprichter van Stichting Brugwachtershuisjes. Door samen met lokale initiatiefnemers en overheden om de tafel te gaan, krijgen leegstaande brugwachtershuisjes een nieuwe functie.

"In Delfshaven, waar ik woonde, liep ik steeds langs een leeg brugwachtershuisje. Het kostte me tweeënhalf jaar lobbyen voordat ik de sleutel had om er eerst een expositieruimte van te maken en later een mini-concertpodium. Voorbijgangers zien dit soort brugwachtershuisjes over het hoofd. Door er wat mee te doen, wordt het publiek zich bewust van dit typisch Nederlandse cultureel erfgoed. In 2012 is de Stichting Brugwachtershuisjes opgericht. Van de circa duizend huisjes in Nederland verliezen er steeds meer hun functie door het op afstand bedienen van bruggen via bediencentrales. We hebben te maken met gemeenten, provincies en Rijkswaterstaat. Uitdaagrecht hebben we nog niet letterlijk ingezet. Maar als vrijwilligersorganisatie prikkelen we op verschillende manieren eigenaren, initiatiefnemers, omwonenden en andere erfgoedclubs om zich in te spannen voor herbestemming. Het gaat ons om nieuwe vormen van gebruik en beheer van de huisjes. Cultuurafdelingen zijn vaak enthousiast, maar we hebben natuurlijk ook met de bruggenbeheerders te maken. 'Wat kun je nou met een paar vierkante meter?', zeggen zij vaak. Ook wordt er

veel in problemen gedacht rond slagbomen en noodbediening. Ik ben architect van opleiding, er zijn genoeg

"We maken dit culturele erfgoed weer zichtbaar"

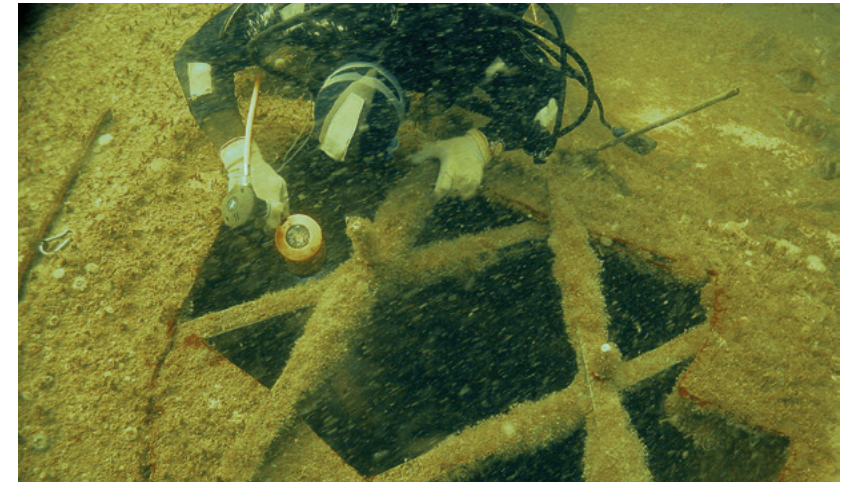
praktische oplossingen. Ik hoop dat de nationale overheid ook zegt: dit is een belangrijk onderwerp, dit zetten we op de kaart. Tot die tijd betekent het veel

lobbyen en een lange adem hebben. Ongeveer honderd huisjes zijn inmiddels zichtbaar omdat ze een maatschappelijke en culturele bestemming kregen. Van kiosk tot ijstentje tot muziekstudio, hotelkamer of galerie. In het contact met overheden gaan wij uit van een gelijkwaardige positie als gesprekspartner. Inmiddels hebben we vanuit het Faro-programma een subsidie gekregen om regiobijeenkomsten te organiseren om lokale eigenaren en potentiële gebruikers te inspireren en te faciliteren. Als er weer een brugwachtershuisje wordt herbestemd zijn we trots. Als stichting hebben we veel eer van ons werk."

Uitdaagrecht is een kansrijke manier om burgers die zich willen inzetten voor erfgoed ook echt zeggenschap en verantwoordelijkheid te geven. Van een officieel 'right to challenge' wordt nog weinig gebruikgemaakt. Toch springen sommigen in een gat dat niet gevuld wordt.

Coen Onstwedder, lid van de Northseadivers, zet zich samen met de RCE in voor maritiem erfgoed. Vroeger was dat wel anders.

"Het was altijd een cowboy-indianenstrijd tussen sportduikers en de overheid. Constant keken we achterom als we op zee waren, om te zien of de kustwacht ons op de hielen zat. Natuurlijk begrijpen we dat er wetten en regels moeten zijn. Er werden wrakken leeggetrokken door grote schuiten die het hadden voorzien op de voorraden koper en tin. Dat was een doorn in het oog van maritiem archeologen. De Erfgoedwet, die in 2016 werd ingevoerd, maakt het onmogelijk om voorwerpen uit wrakken op te duiken. Dat gaf felle protesten bij onze duikers. Uiteindelijk heeft het er wel toe geleid dat we echt met de overheid in gesprek gingen. Wij hebben namelijk heel veel kennis en expertise in huis. Onze duikers zijn aangesloten bij Stichting Maritiem Onderzoek Nederland. Door verschillende cursussen te volgen zijn onze leden gecertificeerd als gevorderd maritiem archeoloog op basis van vrijwillige inzet. Sinds de nieuwe wet worden door ons wrakken gelokaliseerd en geïdentificeerd. We brengen het hele schip in kaart, fotograferen alles en dragen vondsten over. Ik ben blij dat er eindelijk een modus is gevonden om samen te werken. Als vrijwilligers kunnen wij snel schakelen en tot actie over gaan. Voordat beroeps-

archeologen kunnen uitvaren, zijn ze maanden verder, terwijl wij ook veilig en verantwoord duiken. Vorig voorjaar ontdekten we een schip uit 1799 dat helemaal vrij was komen te liggen uit

"Blij met de verbeterde samenwerking"

het zand. 'Julie moeten nu gaan kijken', waarschuwden we. Toen de overheid dit niet oppakte, hebben wij het werk gedaan. Er was veel euforie over de vondsten, die we overdroegen aan

de RCE. Goed dat de overheid inziet dat we netjes te werk gaan en we nu eindelijk vertrouwen genieten." Maritiem archeoloog Thijs Coenen werkt vanuit de RCE met de Northseadivers samen. "Vanuit de Rijksdienst zijn we blij met deze verbeterde samenwerking. Dat is waarom we binnen de Erfgoedwet meer mogelijkheden gaan creëren voor duikende vrijwilligers. Onder bepaalde voorwaarden mogen ze dan uitgebreider onderzoek doen en bijvoorbeeld monsters of voorwerpen die iets zeggen over de herkomst of ouderdom van een vindplaats meenemen. Oorlogsschepen zijn hiervan uitgesloten. Met groepen die zijn aangesloten bij de Stimon of LWAOW – en dat zijn de Northseadivers – werken we al volgens deze nieuwe regels."

Immaterieel erfgoed als eyeopener

Tekst: Laura van der Meer
Fotografie: Marius Grutters (NK Maasheggenvlechten)

Bij immaterieel erfgoed hebben lokale gemeenschappen de hoofdrol. Zij zijn immers de dragers van het erfgoed. Het participatieve aspect maakt de ervaringen binnen dit domein waardevol voor gemeenten.

Zonder mensen geen immaterieel erfgoed. Het bestaat alleen zolang generaties het aan elkaar doorgeven. Het ambacht van bijvoorbeeld heggenvlechters of molenaars en ook tradities zoals een kermis of bloemencorso. Dit erfgoed is dus actief en dynamisch. Het wordt niet 'beschermd', maar 'geborgd', door het te beleven, te ontwikkelen en door te geven. Daarom wordt het ook *levend erfgoed* genoemd. Het gedachtegoed van immaterieel erfgoed is verweven in het Verdrag van Faro.

Krachtige gemeenschappen

Sophie Elpers is wetenschappelijk medewerker kennisontwikkeling bij het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland. Zij ziet dat de reikwijdte van immaterieel erfgoed binnen een gemeente nog niet altijd goed gezien wordt. "Een jaarlijks bloemencorso heeft niet alleen een begaanbare route maar ook een eigen werkruimte voor voorbereidingen nodig. Een Surinaams festival moet over een buurthuis kunnen beschikken om te kunnen voortbestaan."

Achter deze initiatieven zitten bovendien vaak heel actieve erfgoedgemeenschappen, die vanuit een andere invalshoek dan bijvoorbeeld monumenten met cultureel erfgoed bezig zijn. Deze gemeenschappen bestaan uit allerlei partijen, die samen erfgoed maken: bewoners, bedrijven, verenigingen. Gemeenten kunnen onderzoeken hoe met participatie de kracht van gemeenschappen ook kan worden ingezet voor ander cultureel erfgoed zoals monumenten, archeologie, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en mobiel erfgoed.

Elpers roemt de positieve invloed die immaterieel erfgoed heeft op een inclusieve en diverse samenleving. "Het gaat niet om typisch Nederlandse tradities, het gaat om de gehele diversiteit van alle culturen in Nederland."

Sociale cohesie

Het Kenniscentrum biedt methodieken aan om participatief aan de slag te kunnen met immaterieel erfgoed, en erfgoedbeoefenaars te ondersteunen in het behoud ervan. Daarbij wordt rekening gehouden met de dynamiek van immaterieel erfgoed, dat zich steeds aanpast aan de veranderende omstandigheden in de tijd. "Op erfgoeddagen en tijdens webinars brengen we beoefenaars van immaterieel erfgoed samen. Ze discussiëren en leren van elkaar, bijvoorbeeld hoe ze met gemeenten kunnen samenwerken om hun erfgoed een toekomst te geven. Voor gemeenten hebben we tools ontwikkeld en organiseren we webinars met vragen als: Wat kan en wil een gemeente met immaterieel erfgoed? Wat doet de gemeente al - bewust en onbewust? En wat is er in de toekomst mogelijk? Immaterieel erfgoed laat de diversiteit binnen een stad of dorp zien, het draagt bij aan de verbinding met de plaats en leidt vaak tot sociale cohesie onder de bewoners. Daarnaast zet het een stad of dorp op de kaart en kan het een economische betekenis hebben."

Kruisbestuiving

Op papier klinkt dat eenvoudig, de realiteit is vaak anders. Zo was er in de gemeente Langedijk onenigheid over een

Het vlechten van heggen is een ambacht dat tot op de dag van vandaag wordt uitgeoefend en zelfs een nationaal kampioenschap kent. Het heggenvlechten is daarom toegevoegd aan de Nederlandse inventaris immaterieel cultureel erfgoed.

kermis. "Zo'n kermis is voor velen een belangrijk evenement waarvoor mensen terugreizen naar hun geboorteplaats. Maar er was overlast." De locatie veranderen dan maar? De gemeente bracht alle stakeholders aan één tafel: bewoners, ambtenaren en kermisexploitanten. Samen probeerden ze te komen tot

het molenaarsambacht dat in molens plaatsvindt. Je zou kunnen zeggen dat immaterieel erfgoed, omdat het om praktijken gaat die mensen vaak op specifieke locaties uitoefenen, het cement is tussen allerlei vormen van erfgoed, maar ook het cement in een samenleving.

Identificatie met een plek

De Omgevingswet zal naar verwachting op 1 juli 2022 in werking treden. Deze wet geeft gemeenten mogelijkheden om in hun omgevingsbeleid rekening te houden met immaterieel erfgoed, voor zover dit verbonden is met specifieke locaties. Al is de Omgevingswet nog niet van kracht, gemeenten denken wel al na over hun omgevingsvisie en de inhoud van het omgevingsplan. Vanuit bijvoorbeeld de regelgeving voor bepaalde evenementen realiseren gemeenten zich dat bewoners zich door immaterieel erfgoed identificeren met een plek en dat je daar rekening mee moet houden. Het zijn juist samenwerkingen die ervoor zorgen dat immaterieel erfgoed goed kan gedijen en doorgegeven kan worden aan toekomstige generaties. Bijvoorbeeld samenwerkingen tussen gemeenten en immaterieel erfgoed beoefenaars. "Participatie kan op verschillende niveaus plaatsvinden", zegt Elpers tot slot. "Het kent verschillende vormen en methodieken: van enquêtes tot werksessies. Beoefenaars van immaterieel erfgoed zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren en doorgeven van dit erfgoed. Ze zetten zich er echt voor in. Daarom is het zo belangrijk om ze te betrekken. Samen kom je tot oplossingen waaraan je als gemeente misschien nog helemaal niet had gedacht."

“Door samenwerking erfgoed doorgeven aan volgende generaties”

begrip voor elkaar en iedereen voelde zich verantwoordelijk om tot een goed beleid te komen. De nieuwe manier van werken leidde tot een duidelijke verbetering van het onderling contact en de verstandhouding en tot een kermis die van iedereen is." Immaterieel erfgoed kan daarnaast de aandacht op materieel erfgoed vestigen. Denk bijvoorbeeld aan een optocht door een historische binnenstad of een ambacht dat wordt uitgeoefend in een specifiek monument, zoals het katoendrukken oftewel blockprinten in Amersfoort. Dit gebeurt in een katoendrukkerij die is gevestigd in de oude Volmolen uit 1645. En denk ook aan

Duik in maritieme historie

Er zijn burgerexperts die zich zo vastbijten in een bepaald onderwerp dat ze een onmisbare aanvulling bieden op de professionele praktijk.

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Paul Tolenaar.

Hobbyduiker Paul de Keijzer doet archiefonderzoek naar wrakken en weet daardoor soms eerder dan professionals gestrande schepen te lokaliseren. Zijn expertise bundelt hij nu voor archeologen en geschiedkundigen.

Welke ontdekkingen doet u in de archieven?

“Het is 35 jaar geleden dat ik een duikopleiding volgde. We doken voornamelijk op wrakken. Maar om wat voor wrak het ging, wisten we niet. Daar was ik heel benieuwd naar, daarom ben ik op een dag het Nationaal Archief binnengestapt. Ik begon met een onderzoek naar een groot wrak waarvan gedacht werd dat het een Duits oorlogsschip betrof. Uiteindelijk ontdekte ik dat het om een schip uit 1881 van de Duitse rederij ‘De Norddeutscher Lloyd’ ging. Deze ontdekking haalde de kranten en het Journaal en leidde tot een expositie.”

Wat brengen de onderzoeken aan het licht?

“Er zit als het ware een gat in de geschiedenis. Nederland is groot geworden door de zeevaart. Deze historie moet inzichtelijker worden gemaakt voor wetenschappers en studenten. Ze vertelt ons meer over de demografie, handel, oorlog en migratie in die tijd. Specialisten doen onderzoek naar wrakken om te zien hoe oud een schip is, wat voor bouw het had en hoe het is gezonken is. Wat ze niet doen, is het schip identificeren. Wat was de vracht

en de missie? In de archieven haal ik deze verhalen naar boven. Geschiedkundigen kunnen dingen zo beter in historisch perspectief plaatsen. Voor het grote publiek is dat ook interessant. Zo is er

“Als het vermeld staat in de archieven zal ik het uiteindelijk vinden”

het ‘jurkenwrak’ bij Texel, waarin een unieke, zijden jurk is aangetroffen. Er kwam een mooie expositie met vondsten, terwijl niemand weet uit wat voor schip de jurk kwam en wat het doel was van de missie. Als het vermeld staat in de archieven, dan zal ik het uiteindelijk vinden.”

Hoe gaat zo’n zoektocht in z’n werk?

“Als een schip vroeger strandde op de kust, trad er een serie protocollen in werking.

De strandvonder, een ambtenaar die registreert wat er aanspoelt, bemoeide zich ermee. Hij overlegde het met zijn leidinggevende, waarna de spullen werden verkocht op een veiling of teruggingen naar de eigenaar. Die documenten zoek ik op. Deze informatie is versnipperd over vele archieven. Als er een wrak is gevonden, probeer ik de rode draden met elkaar te verbinden. Ik onderzoek of een lading is gekenmerkt met een merkteken, of er claims zijn van de oorspronkelijke eigenaren.”

Hoe werken hobbyduikers samen met de RCE?

“Hobbyduikers zijn altijd actief bezig om wrakken te zoeken. Onderwaterarcheologen van de RCE gaan pas duiken als ze weten dat er ergens een wrak ligt. Voor hen is het heel kostbaar om een expeditie op touw te zetten die voldoet aan alle arbo-eisen. Terwijl wij er met een bootje zo op uit kunnen, omdat we niet in opdracht van de overheid duiken. De rapporten met posities van wrakken maken wij. Aan de andere kant zijn wij niet bevoegd om vondsten op te duiken, dat mogen zij weer wel. We kunnen dus niet zonder elkaar.”

Goed idee verdient financiering

Tekst: Jette Janssen. Illustratie: Aleid Landeweerd.

Niet alle projecten passen in het gangbare subsidiesysteem. Daardoor vallen sommige erfgoedinitiatieven die voor de samenleving van grote waarde zijn buiten de boot. Gemeenten en bedrijven kunnen deze plannen ook op andere manieren steunen. Van ideeëndokter tot Stadsbeweging.

Ideeëndokter

In Berckelland in de Achterhoek is een heuse ideeëndokter actief: Johan Godschalk. Iedere week zit hij in het gemeentehuis om inwoners met een goed voorstel te ondersteunen. Hij helpt ideeën om te vormen tot sterke plannen, compleet met draagvlak, verantwoorde maatschappelijke opzet en een gezonde financiële onderbouwing. Vervolgens kunnen de initiatiefnemers geld aanvragen bij het Naoberfonds.

gemeenteberkelland.nl

Facebook: [Berkellands Naoberfonds](https://www.facebook.com/BerkellandsNaoberfonds)

Goudse vrijwilliger bepaalt

Maak het niet te moeilijk, is het devies in Gouda. Ingewikkelde formulieren en voorwaarden zijn er niet, een goed verhaal met een heldere uitleg volstaat. De GoudApot ondersteunt laagdrempelige en kleinschalige initiatieven voor Gouda en inwoners. De gelijknamige

stichting ontvangt geld van de gemeente om beschikbaar te stellen aan de stad. De raad van toezicht, het bestuur en de beoordelingscommissie bestaan uit onbezoldigde Goudse vrijwilligers. Zij beoordelen de projecten op het belangrijkste criterium: sociale cohesie. Wie een bijdrage levert aan een prettige manier van samenleven van verschillende groepen kan op steun rekenen. Dat is soms 100 euro, maar kan oplopen tot 20.000 euro. Vrijwilligers helpen bij de aanvraag en soms zelfs bij de uitvoering. goudapot.nl

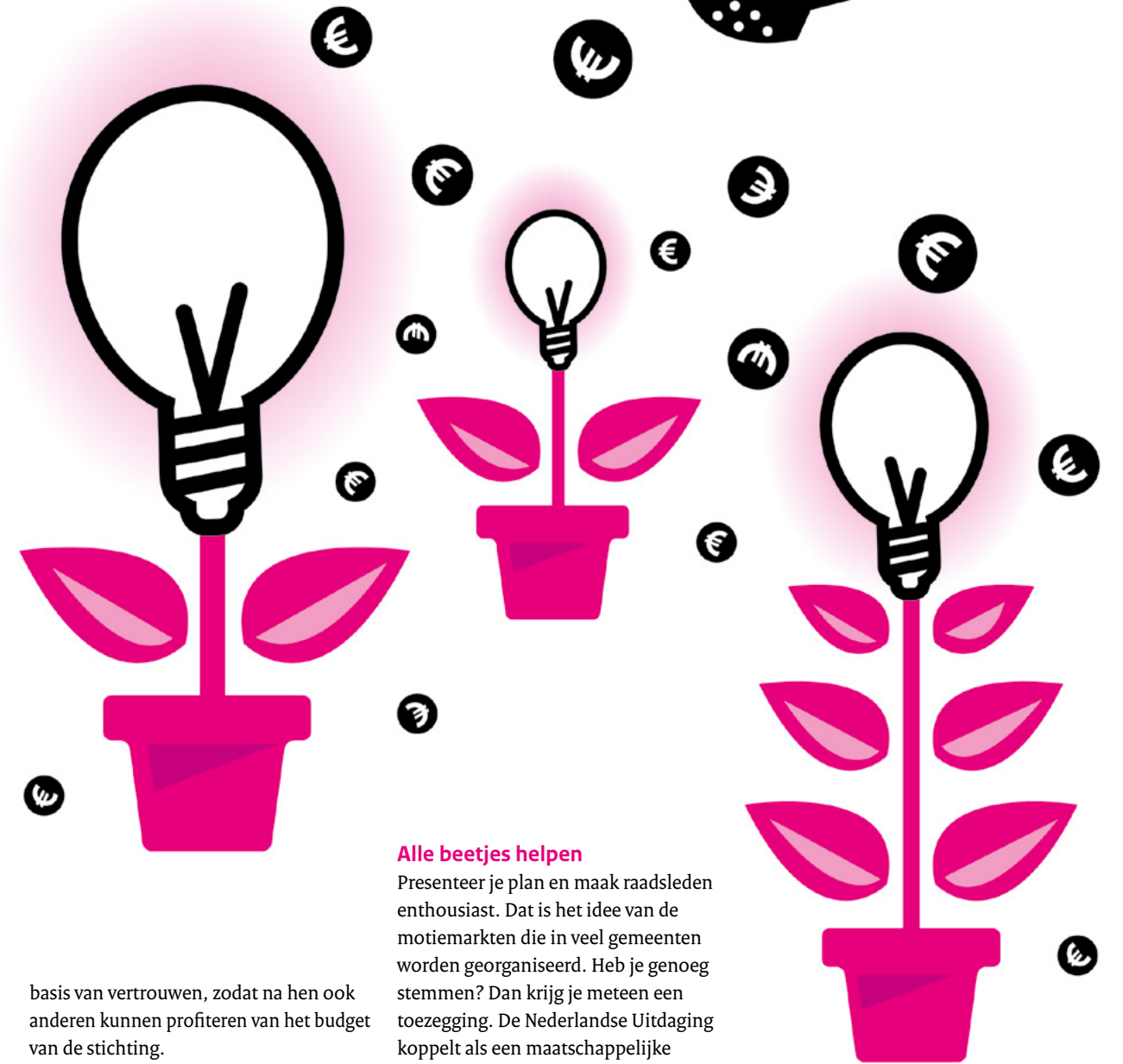
Van en voor Texel

Het Texelfonds is in 2004 opgericht als een lokaal gemeenschapsfonds. Het is een initiatief voor alle Texelaars en Texelliefhebbers. Het fonds werft middelen uit de lokale samenleving die ten goede komen aan initiatieven voor behoud of verbetering van de kwaliteit

van het waddeneiland. Als intermediair en platform brengt het fonds mensen en financiën bij elkaar. Ook worden netwerken ingezet om doelen vanuit de samenleving te realiseren. Zo signaleert het Texelfonds ontwikkelingen en speelt het een actieve rol om nieuwe initiatieven mogelijk te maken, al dan niet in samenwerking met lokale organisaties. Sinds 2017 is ook het Jong Texelfonds actief, bedoeld om projecten van en voor Texelse jongeren financieel te ondersteunen. texelfonds.nl

Nauwelijks kleine lettertjes

Stichting Anpakken is een fonds dat is opgericht door Grolsch en de Feestfabriek, de organisatie achter festival Zwarte Cross. Ze willen vernieuwende ideeën voor kunst, cultuur en ondernemerschap in de Achterhoek ondersteunen. Met hun netwerk, met promotie, coaching en/of geld. De Achterhoekse identiteit en sociale participatie zijn speerpunten. De stichting noemt zichzelf innovatief en experimenteel. Kleine lettertjes zijn er nauwelijks en het bereik is enorm. Opvallend aan de werkwijze is dat begunstigden niets hoeven terug te betalen, maar dat mag wel. Die verantwoordelijkheid ligt bij de aanvragers op

Alle beetjes helpen

Presenteer je plan en maak raadsleden enthousiast. Dat is het idee van de motiemarkten die in veel gemeenten worden georganiseerd. Heb je genoeg stemmen? Dan krijg je meteen een toezegging. De Nederlandse Uitdaging koppelt als een maatschappelijke makelaar lokale ondernemers, stichtingen en verenigingen. Ze helpen elkaar met gesloten beurzen met materialen, menskracht en middelen. De gemeenten springen bij met kleine subsidies, aan te vragen via een kort formulier. Zo wordt met beperkte bedragen veel bereikt. In het Limburgse Mook en Middelaar deelt de gemeente bijvoorbeeld 'vonkjes' uit: handgeld voor kleine activiteiten. Om in aanmerking te komen, hoef je niet eens een stichting of vereniging te zijn. Iedereen met een goed idee kan zo het eerste kleine bedrag voor een project verkrijgen.

nluitdaging.nl/lokale-uitdagingen/mookenmiddelaar.nl/subsidies-voor-inwoners-vonkjes

basis van vertrouwen, zodat na hen ook anderen kunnen profiteren van het budget van de stichting.

anpakken.nl

Crowdfunding op z'n Tilburgs

Tilburg Voor Cultuur is het crowdfundingplatform van Cultuurfonds Tilburg. In deze stichting werken het lokale bedrijfsleven en de gemeente Tilburg samen om culturele en kunstprojecten mogelijk te maken. Zij sloegen de handen ineen als tegengeluid voor bezuinigingen in de cultuursector. Het samenwerkingsverband verstrekt geen subsidie, maar stimuleert ondernemerschap van makers. Succesvolle crowdfundingprojecten kunnen wel rekenen op een extra financiële bijdrage. cultuurfondstilburg.nl

Stadsbeweging

In Overijssel is de Stadsbeweging actief. Bij dit initiatief ligt de focus op dorps- en stadscentra. Initiatieven die de kernen aantrekkelijk, vitaal en leefbaar houden, maken kans op ondersteuning – in geld en organisatiekracht. Stadsbewegings kunnen voor hun projecten een stadscheque aanvragen voor maximaal 2.500 euro. Deze Stadsbewegings zijn actieve inwoners, bestuurders, ondernemers, vastgoedeigenaren, ambtenaren en (belangen)organisaties die hun stad of dorp een warm hart toedragen. Een lokale jury beoordeelt de aanvragen. stadsbeweging.nl

Win-win

digitaal erfgoed en participatie

Tekst: Margriet Kim Nguyen
Fotografie: AudreyS Photography (portret), Floris Scheplitz

Digitale erfgoedparticipatie leidt tot nieuwe vormen van kennis, een breder publieksbereik en gezamenlijk eigenaarschap. In gesprek met een digitaal-erfgoed-coach over de gedeelde principes van het Verdrag van Faro en het digitaal-erfgoed domein.

Digitaal-erfgoed-coach Wouter Daemen is verbonden aan het Huis van de Kunsten Limburg

“Digitalisering kan nieuwe vormen van gebruik opleveren”

De digitaal-erfgoed-coaches van het Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE) ondersteunen erfgoedorganisaties in het digitaal houdbaar, bruikbaar en zichtbaar maken van hun collecties. Coach Wouter Daemen ziet kansen voor een nauwere samenwerking tussen burgers en experts.

Het Verdrag van Faro benadrukt het recht op toegang tot cultureel erfgoed. Hoe ziet dat er in de praktijk uit?

“Toen vorig jaar de publieksactiviteiten stilvielen, werden instellingen geconfronteerd met een beperking van de toegang. Voorheen kwamen vrijwilligers op een locatie bijeen en beschreven ze de collecties. Als dat niet meer kan en de juiste digitale middelen om daarmee aan de slag te gaan ontbreken, dan is cultureel erfgoed minder goed toegankelijk. Daarnaast merken we dat het steeds belangrijker wordt voor kleine erfgoedinstellingen zoals heemkundekringen om online zichtbaar en vindbaar te zijn voor de lokale overheid

of provincie. Het gaat immers over hun bestaansrecht.”

Hoe kan digitalisering bijdragen aan het vergroten van betrokkenheid bij erfgoed?

“Je ziet succesvolle voorbeelden van crowdsourcing bij projecten als ‘Vele Handen’ en het Limburgse Archief voor Erfgoed van Zuid-Nederlandse Eigendommen en Leefgemeenschappen AEZEL. Binnen AEZEL worden genealogische gegevens en de bewonersgeschiedenis van percelen door een gemeenschap ingevoerd, hierdoor ontstaan interactieve kaarten. Honderden vrijwilligers droegen bij aan het verwerken van miljoenen kadastrale en genealogische gegevens die vervolgens gebundeld zijn op de website. De gegevens zijn redelijk gestandaardiseerde bronnen waarbij een gemeenschap gezamenlijk bijdraagt aan de ontsluiting van de leefomgeving. Zo ontstaat een duidelijk beeld van hoe dorpen of steden in de loop van de tijd zijn veranderd. Digitaal erfgoed en

participatie kunnen elkaar kortom enorm versterken.”

Erfgoedinstellingen kunnen hun collecties aansluiten bij informatienetwerken als Collectie Nederland of Wikimedia Commons. Wat betekent dat voor participatie?

“Bij samenwerking, zoals met informatienetwerken, kom je los van je eigen instelling en kun je dwarsverbanden gaan leggen tussen verschillende collecties. Via een project als Erfgoed Gezocht kun je als vrijwilliger online meezoeken naar archeologische resten. Daarnaast is het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg via crowdsourcing bezig met het digitaal toegankelijk maken van de afbeeldingen van Limburgse vlaggen en vaandels. In het verlengde daarvan kan onderzoek plaatsvinden naar de geschiedenis van het verenigingsleven. Zo gaan een wetenschappelijke insteek en participatie hand in hand.”

De eindgebruiker staat centraal bij de informatienetwerken, maar hoe zit het met het aanbod? Zijn er projecten waar de gebruiker zelf ideeën naar voren mag brengen?

“Vaak is dat niet het geval, terwijl je misschien veel meer uit zou moeten gaan van waar mensen behoefte aan hebben. Of vragen op welke manier mensen eigenlijk bezig willen zijn met erfgoed of hoe ze een bijdrage willen leveren. Daar ligt een grote kans: kijken waar de behoeftes liggen om ook andere groepen meer te betrekken.”

Verandert de rol van de erfgoed-expert als de gemeenschap een grotere stem krijgt?

“Je doet als expert een stapje terug of geeft een deel uit handen. Toegankelijkheid kan leiden tot gedeelde verantwoordelijkheid en eigenaarschap. Dat laatste vinden mensen vaak nog spannend. Als je het materiaal vrij beschikbaar stelt, raak je een stuk controle kwijt. En wat gaat er dan mee gebeuren? Enerzijds zijn instellingen

Vrijwilliger helpt mee bij het digitaliseren van erfgoed in de leefomgeving.

benieuwd naar het bereik dat je kunt realiseren als je je collecties aanbiedt via een informatienetwerk. Anderzijds zijn ze huiverig dat iedereen alles kan bewerken en mensen aan de haal gaan met hun data en kennis. Maar juist het op grote schaal delen van kennis heeft potentie voor het bereiken van een breed en meerstemmig publiek.”

Waar liggen kansen voor digitale erfgoedparticipatie?

“Het gebruik van informatienetwerken leert dat dit nieuwe vormen van gebruik kan opleveren, maar vooral de gedachte dat online een publieke ruimte zou kunnen zijn. Ik zou zelf zeggen: wees niet te angstig. Laten we het breder trekken, in hoeverre kun je van eigenaarschap van erfgoed spreken? Erfgoed wordt enorm toegeëigend en is tegelijkertijd van iedereen. De betekenisgeving kan veranderen dus er kunnen andere eigenaren bijkomen. Soms een stapje terug doen, levert veel op. Dat maakt de Faro-benadering heel waardevol.”

Informatienetwerken

Informatienetwerken zijn er op Europees (Europeana, Wikimedia Commons), nationaal (Collectie Nederland) en provinciaal niveau (Erfgoed Gelderland en Erfgoed Brabant). Sommige werken met een specifiek thema (Netwerk Oorlogsbronnen of Modemuze). De provinciale digitaal-erfgoed-coaches kunnen erfgoedinstellingen helpen een keuze voor een netwerk te maken.

Dit verhaal is van ons allemaal

Door persoonlijke inzet komt een belangwekkende privéverzameling nu beschikbaar voor een groot publiek. Zo wordt de Collectie Nederland diverser en inclusiever.

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Paul Tolenaar.

Bianca Maasdamme beheert met Stichting SurAntAru het werk van haar overleden tante Rita Maasdamme. Rita was kunstenaar en voorvechter voor het vertellen van het inclusieve slavernijverhaal. Haar diorama's kunnen een groot publiek aanspreken.

Hoe dragen Rita's creaties bij aan bewustwording?

“Het mooie van de poppen is dat ze in combinatie met elkaar het verhaal vertellen. De creaties zijn zó prachtig gemaakt dat je blik vanzelf trekt naar de techniek en schoonheid. Vervolgens gaat je oog naar het totale tafereel. De figuren en tafereelen lijken levensecht. Ter voorbereiding op deze diorama's, die zijn gebaseerd op historische feiten, deed Rita grondig onderzoek. Het was haar levenswerk om ze te tonen in een museale setting en op scholen. ‘Kinderen verdienen het te weten wat er is gebeurd’, zei ze. Toen ze in 2016 overleed, liet ze 75 strekkende meter aan diorama's achter, met meer dan 200 poppen.”

Hoe zet u haar levenswerk voort?

“Toen Rita nog leefde, betrok ze haar familie bij haar werk. Ik hielp haar met de zakelijke kant door een stichting op te richten. Nu staan de meeste poppen in een opslag. Daar willen we verandering in brengen, zodat mensen ze weer kunnen zien. Graag schenken we de collectie, of een deel daarvan. Dat is nog niet eenvoudig. Er is veel interesse, maar

het zorgt ook voor praktische problemen. Het is een heel grote collectie, voor sommige musea simpelweg te groot. Hoe onderhoud je de poppen, hoe sla je ze op? We moesten als bestuursleden naast fulltimebanen zo veel stappen maken dat we een beetje richtingloos waren.”

“Hoe verbinden we mensen met elkaar die verschillend zijn?”

Wat kunnen instellingen betekenen?

“Ik raakte in gesprek met mensen van Imagine IC. Toen ik vertelde over onze zoektocht naar een geschikt museum, zeiden ze: ‘Wij gaan jullie helpen.’ We kregen vanuit het Faro-programma subsidie om een deskundige aan te trekken. Dieuwertje Wijsmuller van C.C.C. inventariseerde vervolgens de collectie. Op basis hiervan organiseerde

ze verschillende gesprekken en bijeenkomsten met museumdirecteuren. Het voelt als erkenning van het mooie en belangrijke werk van Rita. Inmiddels staan er twee tafereelen tentoongesteld in de Kunsthal in Rotterdam en zijn we in gesprek met de directeur van het Amsterdam Museum.”

Waarom is een groot publieksbereik belangrijk?

“Toen mijn dochter eindexamen deed, zei haar docent over het hoofdstuk slavernij dat de leerlingen het niet hoefden te leren omdat daar in het eindexamen ‘toch geen vragen over werden gesteld’. Dit verhaal gaat niet alleen over de geschiedenis van zwarte mensen, óók over die van witte mensen. Onze missie is: hoe verbinden we mensen met elkaar die verschillend zijn?”. Dat begint bij bewustwording. Als Rita het verhaal aan kinderen op scholen vertelde, bracht ze het als een verhaal over hoop. ‘Dit willen we niet weer’, zei ze dan. En ook: ‘Wat kun je doen om andere mensen zich niet minderwaardig te laten voelen?’. Deze boodschap van hoop geven we graag door aan volgende generaties.”

Tekst: Lian van der Zon
Fotografie: Erik Kampherbeek (Tracing Your Roots),
Henk Hoozeveld (busreis)

Verleeden krijgt menselijk gezicht

Oral history is een effectieve manier om de betekenis van erfgoed in kaart te brengen, te bewaren en te delen. “Persoonlijke verhalen zorgen voor identificatie, empathie en begrip.”

Voor het project 'Tracing Your Roots' gingen Limburgse jongeren op zoek naar hun Indische of Molukse wortels via interviews met hun (groot)ouders.

‘Herinnert u zich uw beste vriend of vriendin van de lagere school? Of uw eerste bezoek aan een concert?’ Vragen als deze openen luikjes in het geheugen. Ze bieden toegang tot persoonlijke verhalen uit het verleden: over grote, allesbepalende gebeurtenissen of juist kleine, alledaagse voorvallen. Met oral history, een interviewtechniek uit de geschiedwetenschap, kunnen deze verhalen worden vastgelegd en doorgegeven. Voor gemeenten, provincies en organisaties biedt de methode kansen om participatie te stimuleren.

Herinneringen uit eerste hand

Het Verdrag van Faro oppert een nieuwe manier van kijken naar erfgoed. Het draait niet om de objecten en plaatsen op zich, maar om de betekenis die mensen eraan geven. Oral history is bij uitstek geschikt om die betekenis in kaart te brengen, te bewaren en te delen. Het gaat om persoonlijke geschiedverhalen; door middel van interviews worden herinneringen uit de eerste hand verteld en vastgelegd. In theorie kan zo elk gewenst deel van de geschiedenis worden onderzocht en beschreven, mits de getuigen ervan nog in leven zijn. Door deze techniek ontstaan unieke en waardevolle bronnen, komen verborgen geschiedenissen aan het licht en kunnen nieuwe thema's worden onderzocht. Personen en groepen die voorheen niet in de geschiedenisboeken voorkwamen, krijgen een stem. Deze democratiserende werking sluit naadloos aan bij het Verdrag van Faro. Immers, vanuit de Faro-gedachte is erfgoed niet langer voorbehouden aan een kleine groep mensen met specifieke kennis, het is van iedereen. Oral history is een instrument om dit in de praktijk te brengen; deze vorm van geschiedschrijving zet aan tot participatie en legt verschillende perspectieven op het verleden bloot.

Gemeenschap komt tot leven

Marjolein Sanderman, beleidsadviseur erfgoed bij de gemeente Rheden, heeft zelf ervaren hoe oral history erfgoedparticipatie onder inwoners kan vergroten. Tijdens een van de erfgoedcafés die de gemeente organiseerde, kwamen herinneringen aan het licht over een verdwenen steenfabriek. De gemeenschap die ooit rond de fabriek was ontstaan, kwam daardoor weer tot leven. De persoonlijke verhalen veranderden de manier waarop bewoners naar de omgeving keken. De tramremise van de fabriek werd herontdekt, er werd een theatervoorstelling gemaakt en de inwoners willen nu tot monument bestemmen. Sanderman: “Verhalen zijn belangrijk; ze geven kleur aan de stenen. Een mooi kasteel gaat pas echt in de harten van mensen zitten door de verhalen die eraan gekoppeld zijn. Het was een nadrukkelijke wens van de inwoners om meer te doen met het immateriële erfgoed.”

Integreren in visie

Persoonlijke geschiedverhalen hebben dus de potentie om mensen te raken en de geschiedenis dichterbij te brengen. Wanneer een ooggetuige vertelt, krijgt het verleden een menselijk gezicht. De impact van de persoonlijke ervaring wordt

de laatste jaren door steeds meer musea en andere erfgoedorganisaties ontdekt en omarmd. Het resultaat? Voorwerpenmusea transformeren tot verhalenmusea. Ook historische verenigingen, archieven en monumentenorganisaties krijgen meer oog voor persoonlijke verhalen. Overheden kunnen deze ontwikkeling versterken door oral history te integreren in hun visie op erfgoed. Sanderman ziet deze benadering langzaam haar intrede doen in het werkveld: “Deze tijd vraagt meer dan een klinische beschrijving van erfgoed; verhalen worden steeds belangrijker.”

In gesprek over verleden

Hoe dat in de praktijk gaat, toont bijvoorbeeld ‘Tracing Your Roots’. Voor dit project gingen Limburgse jongeren op zoek naar hun Indische of Molukse wortels via stamboomonderzoek en interviews met ouders en grootouders. Deze zoektocht mondde uit in de tentoonstelling Van Daar & Van Hier in het Limburgs Museum. Yvette Kopijn, mede-initiatiefnemer van ‘Tracing Your Roots’, vertelt wat dat teweegbrengt: “Jongeren doorbreken het zwijgen door met hun (groot)ouders in gesprek te gaan over een verleden dat omgeven is door oorlogstrauma, ontworteling en verlies. De tentoonstelling laat de veerkracht van gemeenschappen, zien die op eigen kracht in het reïne proberen te komen met een traumatisch verleden en daar wonderwel in slagen. Het is een voorbeeld van hoe verhalen

“Verhalen geven kleur aan de stenen”

bijdragen aan identificatie, empathie en begrip.” Het project herstelt de overdracht tussen generaties in de zin dat het verleden bespreekbaar wordt. Ook legt het nieuwe perspectieven bloot die kunnen bijdragen aan debat over erfgoed. Oral history geeft gemeenschappen de gelegenheid om mee te praten over en te reflecteren op het verleden en de manier waarop het wordt verteld en doorgegeven. Met als gevolg dat inwoners zich meer betrokken voelen bij het erfgoed in hun omgeving en er beter voor zorgen.

Uitdaging voor de toekomst

Het doorgeven van verhalen is niet vanzelfsprekend. Op dit moment worden opgehaalde vertellingen niet altijd gearchiveerd. In veel gevallen ontbreekt het aan menskracht, financiële middelen of tijd. En dat terwijl het verhalen zijn die, als ze digitaal toegankelijk worden gemaakt, de diversiteit en de inhoud van cultureel erfgoed kunnen versterken. Sanderman erkent dat: “We willen dat de resultaten van een oral history-project duurzaam verankerd worden, zodat er later andere interpretaties aan gegeven kunnen worden met de kennis die er dan is.” Om de volledige potentie van oral history te bereiken, moeten

Deelnemers aan een oral history-project in Rheden wisselen verhalen uit.

de verhalen in de toekomst toegankelijk zijn. Archieven zijn hiervoor de meest voor de hand liggende partners. Het lukt inwoners en organisaties echter vaak niet om het materiaal dat ze ophalen met oral history-interviews bij archieven onder te brengen. Daar ligt een kans en uitdaging voor bestuurders en beleidsmakers. Om te voorkomen dat verhalen verloren gaan, zou oral history een kerntaak moeten worden van (gemeentelijke, regionale en provinciale) archieven. Daarnaast is het belangrijk dat er extra menskracht voor archiefbeheer komt en – afhankelijk van de archiefinstelling – financiering voor de aanschaf van benodigde soft- en hardware.

“Mensen die niet in de geschiedenisboeken voorkwamen, krijgen een stem”

Duurzaam toegankelijk erfgoed

Stel dat honderd jaar geleden persoonlijke vertellingen van mensen waren vastgelegd met oral history, zodat de huidige generatie deze nu kan lezen. De verhalen van voorouders en stads- of dorpsgenoten kunnen bijdragen aan genuanceerde gesprekken over erfgoed en uiteindelijk aan meer sociale cohesie. Mensen die stadgenoten interviewen, leren op een andere manier luisteren en kijken naar hun woonomgeving. Met oral history kunnen organisaties de verbinding en dialoog aangaan in de Faro-praktijk.

Benut oral history

Oral history is een effectief instrument om betrokkenheid te bevorderen in uw werkgebied. Welke stappen kunt u nemen om oral history in te bedden in het beleid?

- Werk samen met provincie, gemeente en lokale erfgoedorganisaties.
- Vraag advies aan een oral history-professional.
- Bied inwoners een oral history-training aan, zodat zij zelf kunnen interviewen.
- Zorg voor begeleiding van de interviewende inwoners.
- Ga in gesprek met de lokale archiefinstelling over hoe oral history onderdeel kan worden van haar kerntaak.
- Volg het Nationaal Knooppunt Oral History of bekijk de website sprekendegeschiedenis.nl.

Meer weten? Lees het essay 'Gezamenlijk erfgoed en het persoonlijke verhaal' van Lian van der Zon via cultureelerfgoed.nl/faro.

Liefdesverhaal als lokeend

De Netflix-film 'The Dig' al gezien? Deze film zou gaan over de opgraving van een Angelsaksisch scheepsgraf in het Britse Sutton Hoo, maar bleek achteraf vooral veel speeltijd te wijden aan de liefdesperikelen van de personages. Een gemiste kans, zou je zeggen. Desondanks verdriedubbelde het aantal bezoekers aan de webpagina van het British Museum over de vondst in Sutton Hoo. Dat is dan weer mooi meegenomen voor de archeologie.

Een interessant verschijnsel, dat ik ook bij mezelf opmerk. Lees ik over een liefdesdrama dat zich afspeelt ten tijde van de Franse Revolutie? Dan wil ik daarna alles te weten komen over die tijd. En what about een andere hitserie: 'Bridgerton', die zich afspeelt in de Britse regency-periode. De korsetten worden gedragen door multiculturele personages en in de vioolmuziek kun je bekende popliedjes herkennen. Volgens de makers zou dit het voor de jonge generaties makkelijker maken om zich te identificeren met de mensen van toen.

Het Verdrag van Faro wil dat erfgoed van ons allemaal is. Maar 'eigenaarschap' voelen is zo gemakkelijk nog niet wanneer de interesse voor erfgoed – en dat merk ik vooral bij mensen van mijn eigen leeftijd – ver te zoeken is. Erfgoed? Wat heb je daar als twintiger mee te maken? Het doet hen denken aan oude, versleten Bijbels of boerenmarkten. Of aan helemaal niets, zoals bij mijn vriend.

Alma Hoekstra is hoofdredacteur van de Erfgoedstem en studeert Architectuurgeschiedenis. Ze schrijft blogs over de betekenis van het Verdrag van Faro voor de praktijk.

Maar toch, na de uitkomst van 'Bridgerton' kreeg ik meerdere appjes van vrienden die me deze geweldige serie aanbevalen. Mensen die normaal gesproken hun neus ophalen voor geschiedenis en al helemaal voor erfgoed. Het multiculturele en de popliedjes verpakt in vioolmuziek hadden blijkbaar gewerkt. Zou dit een manier zijn om erfgoed meer van ons allemaal te maken? En ook van de jonge generatie?

Na mijn interview met de 'Beeldbrekers' was ik hier nog meer van overtuigd. De Beeldbrekers is een groep biculturele twintigers die het Van Gogh Museum toegankelijker moeten maken voor leeftijdgenoten met een diverse afkomst. Aanvankelijk deed de kunst van Van Gogh de Beeldbrekers niets, totdat ze achter het persoonlijke verhaal van de schilder kwamen. Vincent leek op hen, hij moest ook vechten voor zijn doel. Dit gaf voor velen van hen een opening om zich in zijn kunst te interesseren én er een gegronde mening over te vormen. De kunst was plotseling niet meer alleen van de elite, maar ook van hen.

Identificatie lijkt een belangrijke rol te spelen bij het wekken van interesse en misschien zelfs wel eigenaarschap. Om erfgoed van iedereen te maken, is er nog een lange weg te gaan, maar wellicht zien we hier een mooi vertrekpunt.

De blogs die Alma schreef over het Verdrag van Faro zijn gebundeld en te lezen via cultureelerfgoed.nl/faro.

Hoe het onmogelijke mogelijk werd

Tekst: Laura van der Meer
Fotografie: Jean-Pierre Jans

De joodse begraafplaats Zeeburg in Amsterdam is een belangrijk cultuur- en natuurhistorisch monument. Door gebrek aan mankracht en middelen werd de plek nauwelijks onderhouden. Daar is dankzij vrijwilligers en gemeente verandering in gekomen.

Sinds 1714 was begraafplaats Zeeburg twee eeuwen lang de laatste rustplaats voor honderdduizend Joden. Na de Tweede Wereldoorlog sloeg het verval toe, omdat er geen geld en mensen waren om dit enorme terrein te onderhouden. Het gevolg: de natuur nam het over en de grafzerken zakten weg en vielen om. Een doorn in het oog voor de wijk en pijnlijk dat het cultureel erfgoed van de grootste joodse begraafplaats in Nederland aan het verdwijnen was.

Net op tijd

Zo'n belangrijk stuk grond mag er toch niet zo verwaarloosd bij liggen, vond Hansje Galesloot, van huis uit historicus en tekstschrijver. Als vrijwilliger bij Natuurwerkgroep Flevopark – het park grenst aan de begraafplaats – werd haar oog getrokken door de wildernis op Zeeburg. “Voor de open dagen van de begraafplaats nodigde ik enkele

stadsecologen van de gemeente Amsterdam uit om te kijken hoe het ervoor stond. Nú onmiddellijk moet er iets gebeuren, werd me verteld. Zo niet, dan zouden er straks alleen nog maar braamstruiken staan.”

Ei van Columbus

Op basis van de input van de stadsecologen besloot Galesloot zelf een plan van aanpak te schrijven. Dat legde ze voor aan de stichting Eerherstel joodse begraafplaats Zeeburg. “Deze stichting was al een samenwerking met de gemeente aangegaan. De begraafplaats kreeg de status van een gemeentelijk monument. Er werd een convenant opgesteld waarin staat dat de gemeente de paden maait. Al is de begraafplaats particulier eigendom van de joodse gemeenschap, de gemeente vindt deze plek ook van groot belang om in stand te houden.” Zelf had stichting Eerherstel in 2014 al voor elkaar gekregen dat een deel van

de begraafplaats in de oorspronkelijke situatie is gerestaureerd, ter ere van het 300-jarig bestaan. Die missie was voltooid en verdere herstelplannen leken simpelweg onhaalbaar. Totdat Galesloot haar plan presenteerde, eerst aan de stichting en vervolgens aan de gemeente Amsterdam. “Ik had niet alleen een plan, maar ook de vrijwilligers van de Natuurwerkgroep die het werk konden uitvoeren. Dat bleek het ei van Columbus.” Haar voorstel in een notendop: gewoon beginnen. Het terrein omvat namelijk 8 hectare, daar is op korte termijn geen kant-en-klare oplossing voor met inzet van een twintigtal vrijwilligers. “Toen we van start gingen, had ik nog geen idee wat we met vrijwilligerskracht konden bereiken. Ook wisten we niet wat we allemaal zouden aantreffen. Al doende ontwikkelt het plan zich. Ik merk nu de kwaliteit van onze vrijwilligers. Ze hebben goede ideeën, fungeren als klankbord en we brainstormen regelmatig. Dit project

De zerken van de joodse begraafplaats Zeeburg worden opgeknapt door vrijwilligers.

trekt vanzelf nieuwe mensen aan, omdat buurtbewoners ons elke zondag en woensdag aan het werk zien, naar ons toe komen met vragen en opmerkingen of zich aanmelden.”

Welcome hulp

De gemeente Amsterdam is met financiële draagkracht bijgesprongen; er is nu namelijk een jaarlijks budget ter beschikking gesteld. Dat maakt voor begraafplaats Zeeburg een groot verschil. “Deze extra hulp kwam onverwacht, maar we zijn er heel dankbaar voor.” Galesloot is heel blij dat het project in handen is gebleven van de vrijwilligers van de Natuurwerkgroep. “Dankzij de gemeente Amsterdam zijn er bomen omgezaagd, is het rietveld gemaaid en zijn de sloten uitgebaggerd. Voor vrijwilligers zijn zulke werkzaamheden echt een brug te ver. Wat wij weer doen, is onder meer omgevallen zerken vrij maken. Dat is ongelooflijk priegelwerk

en dat vinden we heel erg leuk. Net als het maken van takkenwallen, waar veel kleine diertjes in kunnen huizen. Zoiets kun je niet uitbesteden aan hoveniers, dat is zó veel werk!”

“Wat je met vrijwilligerskracht kunt bereiken”

Groot enthousiasme

Het vrijwilligerswerk gaat niet alleen om het opknappen van het terrein, maar ook om het creëren van draagvlak. Stadsecologen trekken naar het gebied met wildcamera's om vossen, hermelijnen of de zeldzame waterspitsmuis op beeld vast te leggen. “Steeds meer mensen raken betrokken en enthousiast. Buurtbewoners

komen langs en er ontstaan discussies. Soms wordt gevraagd ‘waarom de Joden het zelf niet onderhouden’. Dan leggen we uit dat de Joden in Amsterdam er na de oorlog nauwelijks meer waren en dat het belangrijk is dat ook niet-Joden zich om joods erfgoed bekommeren. Het gesprek draagt bij aan meer begrip, aan het besef van de veelomvattende joodse geschiedenis in deze stad en het opnieuw opkomend antisemitisme. Een vrijwilligster vertaalt de teksten op de grafstenen die we hebben blootgelegd. Dat documenteren we en plaatsen we online. Ook is er een zerkenroute op onze website te vinden. Er komen ook mensen van buiten de stad en zelfs uit Amerika op deze begraafplaats af, op zoek naar voorouders. Deze plek gaat velen aan het hart. Van bewoners horen we: ‘Goed dat jullie dit nu doen.’ Dit vrijwilligerswerk is een heel dankbare klus. Het voelt als letterlijk eerherstel van de mensen die hier liggen.”

Alle stemmen tellen

Tekst: Caroline Ludwig. Fotografie: Landschapsbeheer Groningen, Brian Elings.

Jonge erfgoedprofessionals hebben vaak een verfrissende kijk op het werkveld. Vier talenten geven hun mening over vrijwilligers, samenwerken, diversiteit, eigenaarschap, de uitwisseling tussen jong en oud en de rol van de overheid.

“Maak jongeren mede-eigenaar”

Jesper de Raad werd gekozen als Archeologietalent 2020, hij werkt bij Laagland Archeologie B.V.

“Vrijwilligers horen echt bij onze sector. Naast mijn werk bij een archeologisch opgravingsbedrijf ben ik actief als vrijwilliger in het bestuur van verschillende jongerenorganisaties. Tijdens mijn master maakte ik kennis met het Verdrag van Faro. Vervolgens zag ik de Faro-werkwijze steeds meer terug in de sector. Sinds de Youth Summit in 2018 is de blik op jongeren zichtbaar aan het veranderen. We worden bijvoorbeeld vaker betrokken bij denktanks. Er komen meer initiatieven vanuit jongeren en de kennisoverdracht tussen jong en oud krijgt aandacht. Bijvoorbeeld bij HERE – Heritage Reflections, de succesvolle netwerkbijschikkingen voor jonge erfgoedprofessionals. Voor mijn promotieonderzoek zou ik graag oude

archeologische onderzoeksmethoden met vrijwilligers willen toepassen. In het concept staan burgerwetenschappen centraal. Voor de toekomst liggen er kansen om nieuwe mensen actief te krijgen. Het zou bijvoorbeeld goed zijn om niet alleen gebruik te maken van de input van jongeren, maar hun suggesties ook te honoreren. Nu dreigt het gevaar dat ze zich gebruikt voelen. Neem hun inbreng serieus en maak ze mede-eigenaar. Waar ik mezelf zie in 2040? Dan is hopelijk de Faro-werkwijze gemeengoed en ben ik misschien wel hoofd archeologie van de RCE. Ik zou kiezen voor minder top-down en minder regels. Verenigingen zou ik uitnodigen om hun verhaal te vertellen en deze inbreng laten reflecteren in het beleid.”

“Deelnemers ogen en oren van gebied”

“Met Landschapsbeheer Groningen hebben we een aanvraag gedaan voor de subsidieregeling 'Vind elkaar in erfgoed'. Daarvoor heb ik me goed ingelezen in het Verdrag van Faro. Samenwerken en het delen van kennis zijn onderdelen van het verdrag die me zeer aanspreken. Het projectvoorstel houdt in dat we met bewoners en studenten autochtoon plantmateriaal in kaart brengen. De zeer oude bomen en struiken zijn minder gevoelig voor ziekten en extreme weersomstandigheden. Deze soorten kunnen daardoor een belangrijke rol spelen bij klimaatadaptatie. Tot 2030 is het doel in Groningen 10% meer bos te realiseren. We hopen de provincie te overtuigen hiervoor lokaal gekweekte inheemse soorten te gebruiken. Met de bewoners en

studenten gaan we ook op zoek naar de verhalen achter de natuurlijke elementen in het landschap. In de omgeving van de oorspronkelijke soorten inventariseren we ervaringen en foto's. Zo vormen de deelnemers de ogen en oren van het gebied. Dat is belangrijk bij het realiseren van beleidsdoelen, waarbij burgerparticipatie een belangrijk uitgangspunt is. Soms mis ik een balans tussen beleid, onderzoek en praktijk. Als je samen met omwonenden, uitvoerder en begeleider het veld in gaat, bouw je een relatie op en begrijp je elkaar beter. Daarnaast vind ik uitwisseling tussen jong en oud heel belangrijk. In de toekomst hoop ik altijd oog te houden voor de ideeën van jonge mensen.”

Rianne Luring is landschapsontwerper en adviseur bij Landschapsbeheer Groningen.

Guinevere Ras is curator bij het Nederlands Fotomuseum en zelfstandig expert museale meerstemmigheid.

“Is dit mijn erfgoed?”

“Voor mijn afstudeeropdracht aan de Reinwardt Academie deed ik onderzoek naar de narratieve representatie van het Curaçaose erfgoed in het Tropenmuseum. Er was weinig te vinden; dat vond ik teleurstellend. Is dit mijn erfgoed?, vroeg ik me af. Op zoek naar een oplossing schreef ik de 'Handreiking Meerstemmigheid'. Toen maakte ik kennis met het Verdrag van Faro, waar meerstemmigheid een van de thema's is. Iedereen realiseert zich dat dit belangrijk is, maar weinigen weten waar ze moeten beginnen. Een medewerker diversiteit is bijvoorbeeld niet genoeg, de hele organisatie moet doordrongen zijn van verschillende perspectieven en het belang hiervan inzien. Het zou goed zijn om te onderzoeken welke leemtes

in de erfgoedcollecties zitten en daar aanvullingen te doen. In de Eregalerij van de Nederlandse Fotografie bij het Nederlands Fotomuseum tonen we in 99 iconische foto's de ontwikkeling van de Nederlandse fotografie. Het honderdste beeld mag de bezoeker zelf toevoegen, hiermee stimuleren we discussie. Ik hoop dat in 2040 musea een betere afspiegeling van de samenleving zijn dan op dit moment; in de collecties, de verhalen en de hogere functies. Dat draagt bij aan een goede vertegenwoordiging van gemarginaliseerde groepen en mensen met een migratieachtergrond. Je moet diverse groepen niet alleen betrekken bij de programma's, maar ook bij het beleid voor inclusie op de lange termijn.”

“We hebben een sterkere overheid nodig”

“Als beleidsmedewerker bij Heemschut ondersteun ik 150 vrijwilligers en dertien commissies en ben ik verantwoordelijk voor de public relations. Heemschut werd in 1911 opgericht als vereniging en stond aan de basis van wetten en monumentenbeleid. We zijn onafhankelijk, werken vanuit maatschappelijke drijfveren en ontvangen geen subsidie. Ook voor mijn werk als raadslid is participatie een actueel thema. De uitgangspunten van het Verdrag van Faro maak ik mee in de praktijk. Wat me in erfgoed steeds opvalt is de hokjesgeest. Iets is alleen erfgoed als experts dat vinden. Hoe de gemeenschap ergens tegen aan kijkt, is minder relevant. Tegelijk zien we een trend dat er regels worden geschrapt en de overheid zich terugtrekt.

Hopelijk is het verdrag een opmaat naar een sterkere overheid. Kijk naar de verdozing van het landschap, met al die distributiecentra. Stel daar regels voor op; de markt lost het niet op. Een betere verbindingen met andere werelden als musea, cultuur, toerisme en economie zou goed zijn. Ik wil graag bijdragen aan het publieke debat. De erfgoedwereld heeft vaak een afwachtende houding, terwijl er zoveel kennis en kunde is. Laat van je horen en vertel je verhaal. We vechten altijd tegen partijen met andere belangen, zoals bouwers en ondernemers. Als maatschappij moeten we ons beter realiseren dat erfgoed ook een belang vertegenwoordigt. Luister naar wat de maatschappij wil en vertaal dat in acties.”

Christian Pfeiffer is beleidsmedewerker bij Heemschut, raadslid in Weesp en werd in 2019 uitgeroepen tot Monumentalent.

Loper gaat uit voor participatie

Tekst: Caroline Ludwig. Illustratie: Aleid Landeweerd.

Drie Erfgoedhuizen slaan samen met de RCE en andere partners de handen ineen voor ondersteuning van participatie en vrijwilligerswerk. Met het platform *erfgoedvrijwilliger.nl* worden vraag, aanbod, informatie, advies en ervaringen breed gedeeld. Marielle Hendriks van Erfgoedhuis Zuid-Holland spreekt namens de organisatoren.

“Zo’n 70% van het erfgoedwerk wordt door vrijwilligers uitgevoerd”, zegt Marielle Hendriks, directeur-bestuurder van Erfgoedhuis Zuid-Holland. “Daarmee zijn we gezegend; burgers voegen echt grote kwaliteiten toe. Ze zijn zo vakkundig en betrokken en doen het vaak naast hun werk. Ik zou niet willen spreken van louter amateurs, vaak zijn het vrijwillige experts. Al deze mensen zijn onmisbaar voor onze sector. Daarom willen we participatie stimuleren en erfgoedvrijwilligers zo goed mogelijk van dienst zijn. Met als doel nog meer mensen bij erfgoed te betrekken om dit samen te behouden voor de toekomst.” Hiervoor werken de drie erfgoedhuizen van Brabant, Gelderland en Zuid-Holland samen aan een eenjarige pilot om vanuit de Faro-werkwijze erfgoedgemeenschappen te ondersteunen. De pilot loopt tot eind 2021.

Gelijkwaardige relatie

Een van de principes van het Verdrag van Faro is een andere, meer gelijkwaardige relatie met betrokkenen bij erfgoed. “Daar zetten we nu als erfgoedhuizen op in”, vervolgt Hendriks. “We onderzoeken nieuwe wegen en mogelijkheden op

het gebied van erfgoedparticipatie. De opgedane kennis stellen we beschikbaar voor iedereen die meer wil weten.” De digitale vacaturewebsite *erfgoedvrijwilliger.nl* was al actief in Gelderland. In maart dit jaar sloten ook de provincies Zuid-Holland en Noord-

“Het doel: eind 2022 een landelijk dekkend netwerk”

Brabant aan. Later dit jaar volgen de overige regio’s. De nieuwe site heeft drie pijlers: vraag & aanbod, informatie & instructie en advies & ondersteuning via het erfgoedparticipatieloket. “Bij de eerste pijler kunnen potentiële vrijwilligers in de vacaturebank op zoek naar vrijwilligerswerk in de erfgoedsector.

Daarbij wordt ook gekeken naar de aard van het werk, incidenteel of langdurig, de locatie, de leeftijd van de vrijwilliger en meer. De tweede pijler biedt veel informatie en tips, zoals cursussen en voorbeeldinitiatieven. Dit draagt bij aan de deskundigheid van vrijwilligers. Onder *advies en ondersteuning* verstaan we bijvoorbeeld het ontzorgen van organisaties op het gebied van vrijwilligers, zoals met standaardcontracten of hulp bij het vinden van extra financiering.”

Direct contact met adviseurs

Via het loket kunnen vertegenwoordigers van erfgoedgemeenschappen offline op advies en ondersteuning rekenen. “Niet alles is online aan te bieden”, licht Hendriks toe. “Daarom is het belangrijk dat mensen telefonisch contact met een adviseur kunnen opnemen. Bijvoorbeeld voor het meelezen met een projectplan of hulp bij het organiseren van cursussen. We zoeken actief de vraag op; wellicht volgen nog meer diensten. Ook erfgoedprofessionals kunnen bij deze adviseurs terecht. We willen een goede infrastructuur opzetten en participatie verankeren

in onze werkzaamheden. Binnen het netwerk van Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland (OPEN) hebben we afgesproken dat andere regio’s kunnen aanhaken. Het is de bedoeling dat we eind 2022 een landelijk dekkend netwerk hebben.”

Kracht gemeenschap bundelen

Burgerinitiatieven zijn voor erfgoedorganisaties een relatief nieuw terrein. “Tot nu toe delen we onze kennis en ervaring met klassieke erfgoedinstellingen, zoals musea en oudheidkundige verenigingen”, zegt Hendriks. “Binnen deze pilot willen we ook blinde vlekken in kaart brengen. We zijn begonnen in het veld. Waar ligt de behoefte? Hoe kunnen we de ondersteuning het best organiseren? We willen de kracht van gemeenschappen bundelen. Om een voorbeeld uit mijn eigen provincie te noemen: in Zuid-Holland is de kennis over streektaalen weinig georganiseerd. Met hulp van een streektaldeskundige brengen we dat netwerk nu in beeld en onderzoeken we waar ondersteuning gewenst is.” Hendriks constateert dat digitalisering een democratische werking heeft. “We

zien nieuwe gemeenschappen ontstaan. Ook roepen we op om de verhalen te delen. Oral history past bij deze sector en bij deze tijd. Het liefst wil je doordringen in de haarvaten van de samenleving. Zo wordt erfgoed laagdrempelig, toegankelijker en lokaal verankerd.”

“Vrijwilligers doen 70% van het erfgoedwerk”

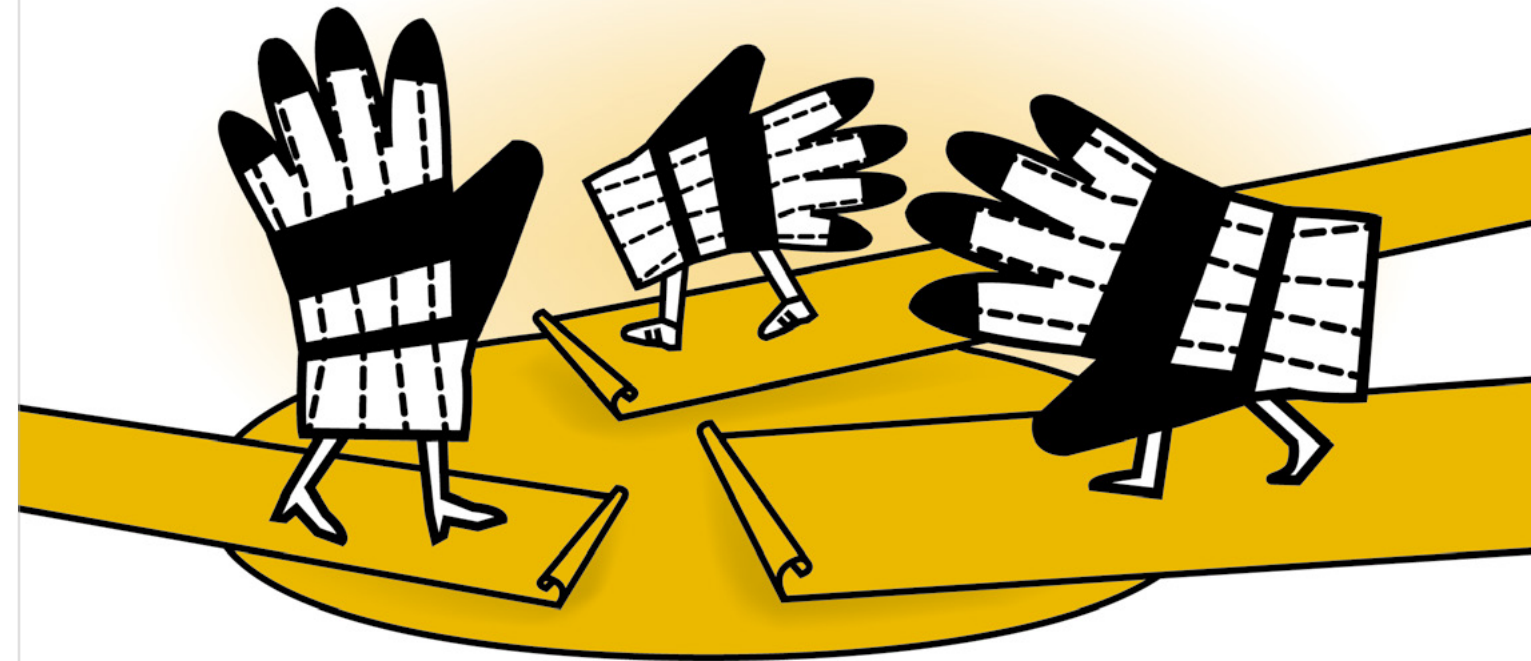
Lerend netwerk

De initiatiefnemers pakken het opzetten van het platform volgens Hendriks op een Faro-manier aan. “We hebben de rollen en doelen benoemd, maar welke stappen er nodig zijn en wat het eindresultaat zal zijn, weten we niet precies. De samenwerking is een lerend netwerk. Natuurlijk is dat spannend, maar op deze manier kunnen we snel

stappen zetten en tussentijds bijsturen. In de erfgoedsector is nog veel missiewerk te verrichten. Niet iedereen weet wat het Verdrag van Faro inhoudt. Wij pakken nu onze rol om hier verbetering in te brengen. Zo verzamelen we best practices van Faro-projecten en zetten we nog meer in op communicatie.”

Meer sociaal gewicht

Hoe de sector kan bijdragen aan een zachte landing van de Faro-werkwijze? “Er is winst te halen door van bovenaf samenwerking tussen de beleidsdomeinen te bevorderen. Nu zijn de scheidslijnen nog scherp. Van onderaf zie je nu overal mooie cross-overs ontstaan. In het veld, daar gebeurt het. Daarnaast is het goed om je te realiseren dat daarmee wel minder grip komt op de uitkomsten. Ook zou bij subsidies anders naar de criteria gekeken moeten worden. Minder meten, meer sociaal gewicht.” Burgerexpertise, oral history, digitalisering, participatie, samenwerking met andere domeinen – het zijn allemaal principes uit het Verdrag van Faro. “Dit is een ontwikkeling om trots op te zijn”, besluit Hendriks enthousiast.

Geschiedenis voor iedereen inzichtelijk

Sommige mensen zijn zo thuis in hun gemeente dat ze een waardevolle bijdrage leveren aan de geschiedschrijving. Zo dragen ze de historie over aan volgende generaties.

Ben Verheij is voorzitter van de Oudheidkundige vereniging Groenlo en droeg bij aan ruim dertig boeken over de geschiedenis van deze gemeente in de Achterhoek.

Tekst: Laura van der Meer. Fotografie: Paul Tolenaar.

Hoe ontstond de Oudheidkundige vereniging Groenlo?

“Mijn oud-collega Harry Harbers en ik waren allebei leraar op een middelbare agrarische school. Tijdens de middag-pauze ontdekten we onze gezamenlijke interesse voor historie. Samen besloten we de Oudheidkundige vereniging op te richten. Tot ons grote geluk waren er mensen om ons heen die zeer geïnteresseerd waren en over veel kennis en kunde beschikken. We zijn inmiddels betrokken geweest bij de uitgave van ruim dertig boeken over de geschiedenis van Groenlo. Zo zijn er twee zeer succesvolle fotoboeken over de gemeente verschenen en werkten we mee aan een boek over de geschiedenis van Grolsch bier.”

Hoe zit het met de interesse van lokale jongeren?

“Er stond hier op de oude stadswal een kanon uit de 16de eeuw. Een aantal jongeren heeft dat gerestaureerd, vervolgens stond het er weer glanzend en glimmend bij. Maar het stond daar maar. Toen is besloten om een tweejaarlijkse re-enactment te organiseren rondom de Slag om Grolle (Groenlo). *Re-enactment* is het precies naspelen van een historische gebeurtenis door deelnemers in historisch kostuum. Onze vereniging is zich naar

aanleiding van dit grote, inmiddels internationale spektakel, bezig gaan houden met de wetenschappelijke kant van de Tachtigjarige Oorlog in deze omgeving. En allemaal doen we mee en zijn we trots dat deze kleine stad historisch gezien nog zo leeft, tot in Amerika aan toe!”

“Het zijn lokale mensen die een locatie kunnen duiden en zich families herinneren”

Wat heeft samenwerking met de overheid opgeleverd?

“De Oudheidkundige vereniging Groenlo zat in een Gelderse provinciale pilotgroep, een project van Erfgoed Gelderland, om de reguliere publicaties van alle oudheidkundige verenigingen in Gelderland te digitaliseren en doorzoekbaar te maken. Dat is vooral voor de jeugd van belang. Denk maar niet dat zij nog iets op willen

zoeken in papieren archieven en honderd pagina's door gaan worstelen. Voor hen is het mobieltje het begin van alles. Daarom moet geschiedenis zo veel mogelijk digitaal beschikbaar komen. Historisch materiaal kan iedereen nu thuis bekijken.”

Wat draagt de vereniging nog meer bij?

“We zijn door de gemeente betrokken bij het geven van straatnamen. Want waarom zouden we in onze woonplaats namen geven als Rembrandtstraat of ‘Mozartstraat?’ Mooie namen hoor, maar die hebben niets van doen met die buurt. Dankzij de vereniging en al het voorwerk en onderzoek dat we gedaan hebben, zijn er dialectnamen gekomen voor de straten, gerelateerd aan de plaats waar ze liggen. Als vereniging zijn we ook vertegenwoordigd in de gemeentelijke monumentencommissie. Er werd weleens gedacht dat ‘plaatselijke lieden’ hier geen verstand van hadden, dat je hiervoor geleerden nodig hebt die cultuurhistorie hebben gestudeerd. Maar uiteindelijk zijn het de lokale mensen die een locatie kunnen duiden en zich zelfs nog families van lang geleden weten te herinneren. Daarom is onze betrokkenheid van toegevoegde waarde.”

Westerveld stelt eigen leerstoel in

Tekst: Theo Toebosch. Fotografie: Hendrik de Jonge.

In de plattelandsgemeente Westerveld hebben bewoners een belangrijke rol in een onderzoek naar erfgoed als onderdeel van duurzame ontwikkeling. Met een leerstoel komen praktijk en wetenschap bij elkaar. "Uiteindelijk willen we een levensloopbestendige gemeente worden."

Burgemeester Rikus Jager: "Ik was nog maar net burgemeester, toen ik een bezoek bracht aan Frederiksoord, een van de vele dorpskernen van de gemeente Westerveld. In 1818 is Johannes van den Bosch daar begonnen met zijn Koloniën van Weldadigheid. Hij gaf paupers uit de stad een hoeve, wat land en vee, zodat ze met land- en tuinbouw een nieuw bestaan konden opbouwen. Ook organiseerde hij onderwijs, gezondheidszorg en ouderenzorg. Hoe zorgen we ervoor dat dit er over 200 jaar ook nog is, vroeg ik me af. Want de komende jaren zullen klimaatadaptatie, energietransitie, stedelijke groei en krimp op het platteland de leefomgeving veranderen. Zou er niet een academicus met een leerstoel moeten zijn die dat gaat onderzoeken? Die daarbij oog heeft voor hoe je erfgoed in stand houdt en tegelijkertijd voor ontwikkeling en groei."

Betrokken bewoners

"In het begin keken mensen me glazig aan, ook hier: hoe haalt de burgemeester het in zijn hoofd dat een plattelandsgemeente een leerstoel in het leven kan roepen? Toch ben ik erover blijven praten en erin blijven geloven. Uiteindelijk is het gelukt: aan de Wageningen Universiteit komt de leerstoel Erfgoed en Ruimtelijke Participatieve Ordening. Voorlopig voor vijf jaar, maar hopelijk langer. Zelf steken

we er 250.000 euro in, andere partijen zoals Erfgoed Deal, dragen ook bij. Elyze Storms-Smeets, historisch geograaf bij het Gelders Genootschap, zal de leerstoel bekleden. Westerveld en onze bewoners zullen als een Living Lab, een levende proeftuin, fungeren, om wetenschappelijke modellen te testen. We hebben niet van tevoren gevraagd of ze dat een goed idee vonden, maar we hebben wel al ervaring met het betrekken van onze bewoners bij van alles. In overleg met bewoners zijn en worden bijvoorbeeld de brinken van Dwingeloo, Diever en Havelte opnieuw ingericht."

Moderne koloniewoningen

"Een van de onderwerpen die samen met de burgers onderzocht zullen worden, is hoe duurzame land- en tuinbouw mogelijk is. Niet in praatgroepjes, zo werkt dat niet bij ons, maar via persoonlijke uitnodigingen. De boeren hier waren eerst tegen het initiatief om de Koloniën van Weldadigheid kandidaat te stellen voor de UNESCO Werelderfgoedlijst. Toch hebben ze meegewerkt, omdat ze zagen dat de boel niet op slot gaat. We willen kleinschalige landbouw met streekproducten voor een eerlijke prijs en zonder tussenhandel mogelijk maken, zodat boerderijen en het kenmerkende landschap kunnen blijven bestaan. Ook kijken we naar sociale woningbouw. Op kavels van Frederiksoord hebben we moderne

Rikus de Jager is sinds 2010 burgemeester van de gemeente Westerveld.

Gemeente Westerveld in cijfers

8

Beschermde dorpsgezichten

25

Dorpskernen

29

Provinciale monumenten

31

Verschillende landschappen

283 km²

Oppervlak gemeente

20.000

Aantal inwoners

koloniewoningen gebouwd. Ook willen we graag onderzoeken hoe we uiteindelijk een levensloopbestendige gemeente kunnen worden, waar je van je geboorte tot je dood kan blijven wonen, mede doordat 'oude' gebouwen hiervoor geschikt worden gemaakt. Ik stel me voor dat ons model straks ook elders wordt gebruikt. Nu al is er belangstelling uit Spanje en Roemenië. Dat bezorgt me kippenvel."

Colofon

Faro Magazine is een uitgave van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in het kader van het Programma Faro.

Hoofdredacteur

Michaela Hanssen

Redactie

Marloes van Essen, Margriet Kim Nguyen, Gábor Kozijn, Machteld Linssen, Caroline Ludwig, Annemarie Willems, Melanie Tangkau

Bijdragen

Manon Fonteijn, Michaela Hanssen, Willemijn van Helbergen, Alma Hoekstra, Jette Janssen, Margriet Kim Nguyen, Riemer Knoop, Machteld Linssen, Caroline Ludwig, Laura van der Meer, Esseline van de Sande, Theo Toebosch, Anne Versloot, Lian van der Zon

Redactiecoördinator

Tekstlab

Concept en vormgeving

Studio Lammert Jonkman

Coverfoto

Paul Tolenaar

Fotografie

Martha Luz Machado Caicedo, Jasper van Doeselaar, Brian Elings, Arthur Geursen, Anna Green, Marius Grutters, Aad Hogendoorn, Henk Hoogeveen, Carlijn Jacobs, Jean-Pierre Jans, Hendrik de Jonge, Eric Kampherbeek, Robert Kraak, Willemieke Kars, Guido Pijper, Floris Scheplitz, Paul Tolenaar

Illustraties

Aleid Landeweerd

Druk

Xerox Communicatie Services

Redactieadres

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
033-42 17 421
info@cultureelerfgoed.nl
www.cultureelerfgoed.nl

Contact

Melanie Tangkau
m.tangkau@cultureelerfgoed.nl